

Szilvási Léna

Csoportmunka egy anyaotthonban

A szociális munka gyakorlatában új terület a csoportmunka. E segítő szakma alig egy évtizede elkezdődött újjáalakulása óta a szociális munkásokat alkalmazó intézmények (családsegítő szolgálatok, hajléktalanokat ellátó intézmények) elsősorban a lakosság szegényebb, a társadalom peremén élő rétegeivel kezdtek el dolgozni. Olyan emberekkel, akikkel az egyéb szociális intézmények nem tudtak megbirkózni. Ezek az emberek többnyire a különböző gyógyító intézményekből is kiszorultak, mivel nem tudták elfogadni együttműködési feltételként az egészségügyi intézmények és terápiás közösségek normáit. A szociális munkának mint szakmának feladata, hogy megfogalmazza: mennyiben hasonlít és hogyan tér el céljaiban, szemléletében és eszközeiben a szociális munka az egyéb segítő tevékenységektől. Írásomban azt próbálom bemutatni, hogy melyek azok a pontok, amelyekben a szociális csoportmunka különbözik a csoportterápiától. Szociális munkát végző szakemberek, kollégák között sem alakult még ki egységes álláspont abban, hogy mennyiben tekinthető terápiának a szociális munka. Azt azonban a gyakorlatban dolgozók jól tudják, hogy a szociális munkának vitathatatlanul van terápiás hatása. Sok-sok kérdés megválaszolatlan még nemcsak a szociális munka, hanem a többi segítő szakma számára is. Nincs még világos válaszunk arra, hogy mennyiben jelent másfajta gyakorlatot az, hogy a szociális munkások a társadalom egy másik rétegével kerülnek kapcsolatba, mint a pszichológusok vagy a pszichiáterek. Nem tudjuk pontosan, milyen feladatok következnek abból, hogy a szociális munkás szakma elkötelezett a szociálisan kiszolgáltatott társadalmi csoportok mellett, és helyzetük javítása érdekében politikai feladatokat is vállal. Mindez vajon hogyan befolyásolja a szociális csoportmunka gyakorlatát? A jelen írásban nem elméleti síkon, hanem egy anyaotthonban folytatott csoportmunka bemutatása révén próbálok meg ezekre a kérdésekre válaszolni.

A gyakorlatban dolgozó szociális munkások nap mint nap találkoznak azzal a jelenséggel, hogy a társadalom peremén élő egyének, családok és csoportok tehetetlennek érzik magukat helyzetük megváltoztatásában. A tehetetlenség és reménytelenség érzése nagyon ismerős mindnyájunk számára. A tehetetlenségen változtatni azonban csak akkor lehet, ha felismerjük egyes csoportok peremreszorulásának társadalmi okait is, és ha van elég tudásunk,

eszközünk a reménytelennek tűnő helyzetek megoldására. A szociális munka mint szakma az egyént mindig társas/társadalmi környezetében vizsgálja. A szociális munkás tevékenységének célja, hogy segítségével a hozzá forduló egyének jobban ismerjék és jobban tudják használni a rendelkezésre álló belső és külső erőforrásokat, adott esetben hozzájáruljanak ezen források bővítéséhez. A tehetetlenség és kiszolgáltatottság fogalma alapvetően fontos a szociális munka elméletében és gyakorlatában. Bár a kiszolgáltatott helyzetben lévő társadalmi csoportokkal való foglalkozás gyökerei a szociális munkában a múlt század végi nyugati és a század eleji hazai settlement mozgalmakig nyúlnak vissza, a kiszolgáltatott csoportokkal való szociális munka fejlődése újabb lendületet kapott a hatvanas évek polgárjogi mozgalmainak következtében. Ekkor született meg az „empowerment”¹ fogalma, amely a kiszolgáltatott egyének, csoportok olyan irányú változását jelenti, hogy saját maguk képessé váljanak helyzetük alakítására, csökkentve vagy megszüntetve ezzel addigi reménytelenség-érzetüket. A hetvenes évek folyamán a szakmában kialakult a kiszolgáltatott rétegekkel való szociális munka sajátos módszertana is, amelynek célja, hogy a kiszolgáltatott egyén vagy társadalmi csoport a helyzetén változtatni tudjon, az élete feletti kontrollját visszanyerje.

Az alábbi írásban hajléktalan nőkről, anyákról és gyermekeikről lesz szó. Kiszolgáltatottságuk többszörös: különböző okok folytán átmenetileg vagy tartósan nincs lakásuk, ahol gyerekeik és saját maguk számára a biztonságos lét feltételeit megteremthetnék, sokan közülük házastársuk vagy élettársuk erőszakossága elől menekülnek, tehát női mivoltukban is kiszolgáltatottak. „A hajléktalan nők nem választják körülményeiket. Olyan erőknél az áldozatai, melyek felett teljesen elvesztették a kontrollt” (Stoner 1983). Az életük feletti kontroll valamilyen mértékű visszanyerésére kell hogy törekedjék minden segítő beavatkozás.

Az anyotthon

Közel egy évig hetente egyszer jártam Budapest egyik anyotthonába, hogy az ott lakó nőkkel „csoportozzam”.² Választásom egy olyan otthonra esett, ahol viszonylag nagy volt a forgalom, magas volt a férőhelyszám, így jobban láthatóvá váltak a bekerülés lehetséges okai és az is, hogy mik a kijutás jellemző buktatói. Az otthonban átlagosan 10–15 anya tartózkodott egy időben, a gyermekeivel együtt. Volt, aki csak egy-két napot, egy-két hetet maradt, de sokan voltak, akik hónapokat, egyesek akár egy évet is töltöttek az otthonban. Azok számára, akik több hónapot töltenek egy ilyen intézményben, „otthonná” is válik ez a hely, mivel életük egy nagyon nehéz időszakában itt találnak biztonságra, itt kapnak erőre, innen próbálják életüket újrakezdeni. „Írásomban időrendben követem az eseményeket, hogy szemléltessem a csoportfejlődés egyes szakaszait, az egyes szakaszokra jellemző folyamatokat, interakciókat.”³

Munkámat ismerkedéssel kezdtem, több hetet töltöttem az otthonban úgy, hogy a munkatársakkal, a lakókkal beszélgettem, részt vettem esetmegbeszél-

ő csoportokon, egy-két eset kezelését vállaltam, hogy minél jobban lássam a lakók helyzetét és a munkatársak lehetőségeit a segítségnyújtásra. Az otthonban élő nőkkel szerettem volna valamilyenfajta csoporttevékenységet végezni, és megpróbáltam felmérni, hogy lenne-e erre igény, lehetőség, fogadókészség a munkatársak és a lakók részéről, lenne-e értelme, haszna. Arra a kérdésre is kerestem a választ, hogy milyen jellegzetességei lehetnek a szociális csoportmunkának egy ilyen otthonban. Külföldi tapasztalataimból tudtam, hogy hasonló intézményekben sok csoportos tevékenység folyik, s ez a segítségnyújtás egyik fontos eleme. De nem tudtam, mennyire használható ez a módszer itthon, illetve milyen akadályokkal kell majd szembenézni. Azt gondoltam, hogy egy ilyen csoporttevékenység révén sokat tudhatok meg az ide került nők és gyerekeik helyzetéről, de magáról az intézményről, az itt dolgozók nehézségeiről is. Nem kezdtem volna el azonban ezt a munkát, ha nem bíztam volna abban, hogy a csoportmunka elősegítheti az otthonból, a hajléktalan helyzetből való kijutást.

Egy hónapnyi ismerkedés után úgy éreztem, hogy belekezdhetek a csoport szervezésébe. A csoport leírása előtt azonban egy rövid kitérőt kell tennem néhány szakmai kérdéssel kapcsolatban, hogy meghatározható legyen a csoport célja és formája.

Előzetes elképzelések a csoport céljáról és a csoportvezető feladatairól

A csoport kialakítása előtt végig kellett gondolni, hogy mi is lehet a célja egy olyan csoportnak, amelynek tagjai hajléktalan helyzetbe kerültek, gyakran erőszakos kapcsolatból menekülő, többnyire nagyon alacsony jövedelemmel és bizonytalan munkavállalási lehetőségekkel rendelkező, (több)gyermekes anyák. Milyen csoportra lehet szükségük, szükségük van-e egyáltalán csoportos együttlétekre? Mi hasznuk származhat abból, hogy egymás előtt is szembesülnek súlyos, gyakran megoldhatatlannak tűnő gondjaikkal? Nehéz helyzetükben nem érzik-e tisztességtelen elvárásnak, hogy sorsukról egy külső kíváncsisgóval beszéljessenek? Ha mégis sikerül kialakítani a csoportot, az milyen legyen? Terápiás jellegű, lezárt határokkal, külső vezetővel? Vagy önszegítő jellegű csoport? Mi az én feladatom a csoportban? Nem vagyok csoportvezetésben kiképzett, tehát: mi az, amire szociális munkásként vállalkozhatom, és mi az, amire nem? E kérdések végiggondolása segíthet megérteni a csoportterápia és a szociális csoportmunka közötti különbséget is.⁴

A kérdések megválaszolásához a szakirodalomban kerestem ötleteket. Bár a csoport pontos jellegét előre nem is akartam meghatározni, azt gondoltam, hogy ötvözete lehetne az angol nyelvű szakirodalomban ismert támaszcsoportoknak, kölcsönös segítséget nyújtó, önszegítő és szülőcsoportoknak (support group, mutual-aid group, self-help group, parents group). A külföldi tapasztalatok alkalmazása nem mindig indokolt, többek között azért sem, mert külföldön más intézmények foglalkoznak a hajléktalan nőkkel (családokkal), és megint mások az erőszakos kapcsolatokból menekülő nőkkel. Míg a hajléktalan gyermekes családok/szülők esetében a legfontosabb cél,

hogy a család lakáshoz jusson, a bántalmazott nők esetében a cél a biztonság megteremtése, a kapcsolatok jogi rendezése, a női kiszolgáltatottság csökkentése, átmeneti vagy tartós lakhatás megoldása. A hajléktalan szállások e két típusában eltérőek a szállók biztonsági feltételei, de különbözik a szolgáltatások jellege is. A hazai anyaoththonokban a szolgáltatások ilyen elkülönülése még nem jellemző, de kialakulóban van.

Az alábbiakban összefoglalom azokat az alapelveket, amelyeket szem előtt tartottam a csoport kialakításakor és későbbi vezetésekor.

Miért akarnának az anyaoththonban lakó nők csoportosan találkozni, van-e erre igényük? Gyakran hallható vélemény szakmai körökben, hogy a hajléktalanok körében felesleges a „lelkizés”, nincs értelme a csoportterápiának sem. Valóban, ha valakinek kielégítetlenek az elemi szükségletei, ha éheznek és nincs biztonságos lakhelye, nem lesz készítenve arra, hogy lelki gondjaival foglalkozzék, nem fogják érdekelni az emberi kapcsolatok, nem fog törődni a saját belső szükségleteivel, mint amilyen például az önértékelés vagy amilyenek az önmegvalósítási törekvések. Az anyaoththon azonban a lakók számára védett környezetet, lakhelyet, étkezési lehetőséget biztosított, az alapvető szükségleteket kielégítette. Hangulata meleg és elfogadó volt. Az alapvető szükségletek kielégítetlensége tehát nem akadályozta azt, hogy a lakók saját érzelmeikre és másokkal való kapcsolataikra is oda tudjanak figyelni. A csoport célját meg lehetett fogalmazni a következőképpen: teremtsünk olyan légkört, ahová szívesen jön mindenki, ahol a nők jól érzik magukat, ahol elfogadják egymást, és hasznosak lehetnek egymás számára. *Alapvető feladat egy ilyen csoportban a kölcsönös segítségnyújtásban és az önsegítésben rejlő lehetőségek kihasználása.* A női önsegítő csoportok tapasztalatai alapján a kiszolgáltatott helyzetben lévő nők esetében fontos a befelé figyelés lehetőségének megteremtése. „Az önállóság és a cselekvőképesség (autonomy and powerfulness) érzése akkor kezdődik, amikor egy nő kész saját problémáinak, érzelmeinek, viselkedésének vizsgálatára. Ez jelentős változás lehet a nő ezt megelőző függő és irányított helyzetével szemben” (Hartman 1983). „A szociális munka gyakorlatában fontos a kölcsönös segítségnyújtás kialakítása kiscsoporton belül, ha ugyanis az ember hatni tud közvetlen környezetére, ettől fokozódik magabiztossága és kompetenciaérzése” (Breton 1988). A csoportban történetek kihatnak a résztvevők külső kapcsolataira, környezetükre is. *A kölcsönös segítségnyújtás elősegítése kiszolgáltatott helyzetben lévő emberek esetében elsősorban egy cselekvőképességet növelő, megerősítést jelentő folyamat (empowerment) és nem terápia (bár kétségtelen a terápiás hatása).*

A segítő szakemberek, szociális munkások között sokan könnyebbnek és hatékonyabbnak tartják az egyéni esetkezelés módszerét, az egyéni beszélgetéseket, az egyéni törődést a klienssel. Felmerül azonban a kérdés, hogy az olyan kliensek esetében, akiknek a kiszolgáltatottsága nem egyéni, hanem társadalmi természetű, vajon hosszú távon elég hatékony-e a problémák egyéni szinten való kezelése? A szociális csoportmunkának egy fontos eleméhez vezet el ez a dilemma. *A csoportokkal végzett szociális munkában nemcsak az egyéni szükségletek kielégítése a cél, hanem az is, hogy felismerjük a problémák társadalmi eredetét.* Kiszolgáltatott helyzetben lévő em-

berek, csoportok esetében erkölcsileg nem elfogadható az az attitűd, amely csak az egyéni problémákat érinti, és elhanyagolja a feszültségek politikai természetét. Fontos a problémák társadalmi eredetének tudatosítása mind a segítőkből, mind a kliensekből, felvilágosítás, információnyújtás révén.

Ez a megközelítés mind egy csoporton, mind pedig egy intézményen belül partneri kapcsolatot feltételez egy adott intézmény klienseivel. Egy hajléktalanotthon esetében ez azt jelenti, hogy a lakók minél inkább vegyenek részt az otthon működtetésében, a szabályok alakításában, döntések meghozatalában. Egy hajléktalanintézmény esetében különösen kell figyelniük arra is, hogy a fokozott (túlzott) gondoskodás növelheti a kiszolgáltatottságot, a függőséget, az elesettséget; káros lehet a paternalista vagy anyáskodó attitűd. Helyesebb a partneri, „testvéri” viszonyulás a lakókhöz, az együttműködés hangsúlyozása. Hasznos a szakmai és laikus segítség együttes alkalmazása (Breton 1988). *Felnőtteknek kell tekinteni az anyaoththon lakóit. Életük fontos kérdéseiben ők dönthessenek, és vegyenek felelősen részt az otthon életének irányításában.* Ennek az alapelvnek a csoporton belül is érvényesülnie kell.

Az ismertetett szemléletből következnek az ilyen csoport vezetésével kapcsolatos vezetői feladatok és szerepek. *A csoportot vezető személy partneri és együttműködő viszonyt modellezzen,* biztosítson meleg, elfogadó légkört, kezdeményezze a megfelelő csoportszabályok kialakítását (egymás véleményét meg kell hallgatni és tiszteletben kell tartani, a visszajelzéseknek ítéletmenteseknek kell lenniük, figyelni kell egymásra stb.), tisztelje a másokat, nyíltan kezelje a csoporton belüli konfliktusokat, helyes problémamegoldási módokat mutasson, hívja fel a figyelmet a csoporttagok problémáinak hasonlóságaira, és támogassa a közös gondolkodást, ösztönözze a tagokat saját tapasztalataik megosztására, a beszélgetésekben és gyakorlatokban aktívan vegyen részt, és ossza meg a kiszolgáltatottsággal és erőszakkal kapcsolatos, személyes tapasztalatait. Míg a csoportpszichoterápiában egyértelműen magas a csoportvezető kontrollja a csoporttörténelem felett, a szociális csoportmunkában a kontroll mértéke változó, lehet akár nagyon alacsony is. A csoportvezető feladata az utóbbi esetben a spontán beszélgetések kialakítása és a tagok közötti nyílt kommunikáció támogatása. A csoport céljától, a szerződéstől függően a csoportvezető lehet támogató, vállalhat közvetítői szerepet, nyújthat felvilágosítást, rávilágíthat egyéni vagy társas dinamikákra.⁵

Az otthonban krízisbe került és szociálisan rossz helyzetben lévő nők élnek gyermekeikkel együtt. A sok feszültség kihat mind a szülő teherbíráására, mind a gyermek viselkedésére. Krízishelyzetben, idegen környezetben, a magán-szféra szinte teljes hiánya mellett nem könnyű feladat gyermekekről gondoskodni. Elképzeléseimben tehát szerepelt egyfajta szülőcsoport gondolata is, melynek témája a gyermeknevelés, a gyermekekkel kapcsolatos stressz, a konfliktusok megoldása, ezzel kapcsolatos tapasztalatok közös megbeszélése. *A szülő-gyermek kapcsolatra irányuló munkának alapelve a szülői felelősségérzet megerősítése.* A szülőt abban kell segítenünk, hogy önállóan, a gyermek korának és szükségleteinek megfelelően tudjon a gyermekéről gondoskodni.

Továbbra is kérdés maradt azonban, hogy miként tudom elképzeléseimet

megvalósítani az adott otthonban, hazai viszonyok között, ahol a csoportmunkának ebben a társadalmi környezetben nincs semmilyen hagyománya.

A csoport kialakítása

Az első feladat a legmegfelelőbb időpont megválasztása volt. Az otthonban élő nők nagy része dolgozott vagy munkát keresett, napközben intézte dolgait, tehát a közös együttlétekre csak a késő délutáni, esti órák, illetve a hétvégek jöhettek szóba. A késő délutánok azért nem voltak alkalmasak, mert mindenkinek volt gyereke, és nem tűnt célszerűnek a gyerekeket megfosztani anyjuktól ebben a szülő-gyermek kapcsolat szempontjából fontos időben. A hétvégeket családi helyzetem miatt én nem tudtam vállalni. Egyedül az esti órák bizonyultak alkalmasnak. Ez ellen az szólt, hogy többen kora reggel keltek és mentek dolgozni, de végül az esti időpont mellett döntöttünk. Találkozásaink időpontja tehát egy hétköznap este, kilenc és tizenegy óra között volt. Ekkorra a gyerekek már lefeküdtek, és így ki lehetett alakítani egy kis „felöltött” időt. (Utólag értékelve helyes volt az időpont kiválasztása, a lakók többsége élt a csoporton való részvétel lehetőségével, a késői időpont miatt csak néhányan maradtak ki, és nem is minden alkalommal. Volt, aki délután pihent egy kicsit, hogy az esti beszélgetéseken részt vehessen.)

A lakókat alkalmi találkozásaink során tájékoztattam tervemről, és megmondtam, mikor lesz az első beszélgetés. Kértem a munkatársakat is, hogy segítsenek az információ terjesztésében, és bátorítsák a lakókat a részvételre. Amikor az első este háromnegyed kilenckor megérkeztem, az egyik lakó megjegyezte, hogy „tényleg eljöttem”, mintha nem nagyon bízott volna benne. Nekem mindenesetre jól esett, hogy valaki számított a megjelenésemre. A csoportbeszélgetések helyszínéül a konyhát választottam. A másik közös helyiséget, a tévés társalgót nem akartam használni, hogy ne vegyük el ezt a közös teret és a kikapcsolódási lehetőséget a többiektől.

Fontosnak tartom, hogy csak önkéntesen, saját érdeklődésből vegyenek részt a csoporton, akik erre kíváncsiak. Végigmentem a szobákon, hogy személyesen is elhívjak mindenkit a beszélgetésre. Úgy éreztem, hogy többen elgondolkodtak a csoportbeszélgetések célján, értelmén. Volt, aki megjegyezte, hogy lenne miről beszélgetni, de inkább négy szemközt, mint csoportosan. Ebből érezhető volt az a feszültség, amelyet egy csoporthelyzet vált ki az emberekben. Általában tizenkét-tizenöt anya lakik egyszerre a szállón, az első este tízen vettek részt a beszélgetéseken. Hoztam magammal teát és franciadrazsét, hogy oldottabb, otthonosabb legyen a beszélgetés hangulata.

Ahogy leültünk, rögtön szembesültem egy dilemmával. A konyhába beült az éjszakai portásnő is. Megkérdezte, bent maradhat-e, hozzáfűzve, hogy szerinte ő is idetartozik. Én ebben egyáltalán nem voltam biztos, de nem mertem egyértelműen állást foglalni. Utólag végiggondolva, valóban nem lett volna helyes kizárni őt a csoportból, mivel rendszeresen együtt tölti az éjszakákat a lakókkal, sokat beszélget velük, van hatása a lakók kapcsolataira, illetve a lakók és dolgozók viszonyára. Nekem pedig fontos volt, hogy őt is megnyerjem ennek a tevékenységnek, hogy ő is együttműködjék velünk.

A portás végül is fontos szereplője az otthon életének. Természetesen terveztem, hogy azért majd a lakók véleményét is meg fogom kérni az ő jelenlétével kapcsolatban.

A bemutatkozás során azt kértem, hogy mindenki röviden mondja el, miért került az anyaotthonba. Volt, aki nyíltan, volt, aki nagyon visszafogottan mesélt magáról. Néhányan egyértelműen jelezték, hogy a múltjukról nem akarnak beszélni. Többnyire nekem mondták a történeteiket, nem figyeltek még egymásra, nem reagáltak mások közbeszólásaira. A beszélgetés során felmerült néhány gond a szálló házirendjével kapcsolatban. Többen egyetértettek abban, hogy korlátozva érzik magukat a szállón, az időbeli kötöttségek miatt (este kilenc órára mindenkinek otthon kell lennie), úgy érzik, hogy nem kezelik felnőttként őket. Ittlétük, biztonságuk a vezető jóindulatától függ, ezért nem mernek kimondani dolgokat, például a lakógyűlésen. Miközben értettem rosszérzéseiket, igyekeztem felhívni a figyelmüket arra is, hogy mi az oka az ilyen kötöttségeknek. (Gyerekeket nem lehet felügyelet nélkül hagyni, az intézmény felelősséget vállal a szülők és gyerekek biztonságáért, de nem vállalhatja át a szülői felelősséget a gyerekek ellátásában.) A lakóknak és a munkatársaknak közösen kellene kidolgozni a működő és legkevésbé korlátozó szabályokat (lásd az előző fejezetben felsorolt alapelveket).

A bekerülés okát tekintve a csoport heterogén volt. Többen erőszakos kapcsolatból menekültek, volt, aki egész életében állami gondozott volt, és meg is fogalmazta, hogy legszívesebben beköltözne a GYIVI-be⁶, volt, akinél a rossz szociális helyzet és a széteső család, illetve a nem működő családi háttér volt a bekerülés oka. Volt, akinek saját családi házából kellett elmenekülnie, és volt, akinek nulláról kell egy új helyen új életet kezdenie. Alig tudtuk abbahagyni a beszélgetést, a csoport lezárása után is még többen maradtak volna. Távozásom előtt még beszéltem pár szót a portással, akit, úgy éreztem, sikerült megnyerni a csoportnak, és azzal az érzéssel távoztam, hogy ő biztosan nem fogja akadályozni az esti beszélgetések kialakulását. Végül is a portás a későbbiekben nem vett részt a beszélgetéseken, mert mindig voltak egyéb elfoglaltságai (telefonhívások és új lakók fogadása) az esti órákban.

Volt egy-két lakó, aki szintén nem vett részt a csoportbeszélgetéseken. Egyikőjük mintha kifejezetten rosszallását fejezte volna ki a csoporttal kapcsolatban, amikor mérgesen beszólt a konyhába, és megjegyezte, hogy nagyon hangosak vagyunk (éppen neveltünk valamin). Igazat adtam neki, és valóban jobban odafigyeltünk a hangerőre. Ez a nő, hívjuk Évának, az első négy alkalommal nem jött beszélgetni, zárkózott, elutasító volt.

A következő héten szembesültem az első komoly akadállyal. A lakók közül sokan távoztak az otthonból, részben váratlanul, részben mert találtak albérletet. Két nő visszament bántalmazó élettársához. Szinte lehetetlen volt folytatni a beszélgetést. Mi legyen tehát az olyan otthonokban, ahol viszonylag magas a „fluktuáció”, és alig lehet számítani a csoport állandóságára? Természetesen nyitott csoportnak képzeltem el ezeket az alkalmakat, ahová bármikor be lehet jönni, és ahonnan bármikor ki lehet menni. Ezt azért is tartottam fontosnak, mivel itt többnyire kisgyerekes anyák voltak, akik gyakran síró gyerekükhöz mentek ki, megnyugtatni őket. De lehet-e egyáltalán

csoportozni ilyen erősen változó csoportösszetétel mellett? Mint utóbb kiderült, lehet, de a csoport kialakulása hosszabb időt vesz igénybe. A második és harmadik este alkalmával csak hárman-négyen vettek részt a beszélgetéseken – ekkor már nem mentem be külön a szobákba. Az alacsony létszám kedvezett az intimebb beszélgetéseknek, de nem volt jó a csoportalakulás szempontjából. Ezek a kis létszámú beszélgetések inkább hasonlítottak az egyéni beszélgetésekre. Volt, aki meg is fogalmazta, hogy ilyen mélységben ő nem kíváncsi mások problémáira. Igaza volt. Ekkor még nem nagyon tudtam válaszolni az olyan kérdésekre, hogy miben is tudok én segíteni, mire jó ez a csoportbeszélgetés, mivel a választ tőlük vártam, illetve velük együtt szerettem volna megfogalmazni. Biztató jelnek tartottam azonban, hogy a második alkalomra az egyik csoporttag már előre elkészítette a teát!

Kérdés volt számomra, hogy kötetlen vagy tematikus beszélgetéseket tervezek-e. A második alkalom közben merült fel bennem, hogy legközelebb beszéljünk a gyerekekről, ami mindenkit érintő téma.

A harmadik este öten-hatan voltak jelen, a gyerekszülés, nevelés kapcsán bőven volt miről beszélni. Szó volt arról, hogy milyen terheket jelent egy gyerek számára a konfliktusos, erőszakos családi környezet, milyen tünetek hozhatók összefüggésbe a múltbeli érzelmi és testi sérülésekkel. Volt, aki saját gyerekkoráról beszélt, illetve arról, hogy mit szeretne a saját gyerekével másképp csinálni. A beszélgetés fontosságát növelte az is, hogy az elmúlt héten egy pár hónapos csecsemő meghalt az otthon gyerekei közül, fertőzőes betegségben. Anyja időnként benézett a csoportba, de nem tudott végig maradni. Túl nagy teher volt ez neki is, és a többieknek is.⁷ Az este második felében az egyik nő magáról kezdett beszélni, arról, hogyan élt 24 éves létére, hat évig egy erőszakos kapcsolatban, hogyan nem tudott onnan kilépni, hogyan túrt és szenvedett. Kati (hívjuk így) elmondta, hogy Annához képest (ő egy másik csoporttag) milyen nehezen tud magáról, a múltjáról beszélni.

Kati és Anna a hét folyamán sokat beszélgettek egymással (az előző esti beszélgetésen főleg kettőjükéről volt szó, mindkettőjüket súlyosan és éveken keresztül bántalmazta a férje). Anna megjegyezte, hogy Kati meg tudta őt nyugtatni, megértette őt, és lényegesen jobban érzi magát az utóbbi napokban, visszatért a régi jókedve. (Anna körülbelül két héttel ezelőtt került az otthonba, teljesen zavart állapotban, tele nyugtatókkal. Hallucinált, idegorvosi segítségre volt szüksége.) Az utóbbi időben szorongásai, félelmei jelentősen csökkentek, és Anna állítása szerint ebben nagy szerepe volt Katinak. Ez volt az első fontos, egymásra figyelő interakció a csoportban, ezt visszajeleztam. Bár egyáltalán nem biztos, hogy az előző esti beszélgetésnek ebben szerepe volt, az esemény bekerült a csoportba, és mintát mutatott arra, hogyan nyújthatnak a résztvevők egymásnak segítséget.

A következő (negyedik) este újabb kérdéseket vetett fel bennem a csoport értelmével és céljával kapcsolatban. Az otthonban zaklatott hangulat volt, felháborodottan jegyezték meg, hogy néhány anya utcára került. (Mint utóbb kiderült, ez nem egészen így történt.) Eleinte többen jöttek beszélgetni, de nem maradtak sokáig, csak hárman. Amikor befejeztük a beszélgetést, többen még a folyosón beszélgettek, és az otthonnal kapcsolatos negatív véleményüket fogalmazták meg. (Köztük volt Éva is, aki eddig nem jött be a kony-

hába.) Úgy éreztem, hogy igyekeznek engem a saját pártjukra állítani az otthon dolgozóival szemben. Nem voltam elég határozott abban, hogy az erről a témáról való beszélgetést elutasítsam, bár éreztem ennek veszélyeit és értelmetlenségét is. A panaszáradatot nem tudtam megállítani.

Az esetet utólag végiggondolva, világosan megfogalmazódott bennem annak a szükségessége, hogy egy ilyen csoportos beszélgetés mellett legyen rendszeres lakógyűlés is. Ha ez a két fórum egymástól függetlenül és rendszeresen működik, akkor jobban szét lehet választani az otthon életével, működésével kapcsolatos, és az ott élők személyes gondoljaival összefüggő kérdéseket. Az esti beszélgetések céljának én az utóbbit tartottam, de mivel ekkor még csak rendszertelenül voltak lakógyűlések az otthonban, e két kérdéskör összekeveredett egymással. Az is világossá vált, hogy egy bentlakásos intézményben végzett csoportmunkánál milyen erős hatása van azoknak az eseményeknek, amelyek az otthonon belül zajlanak. Az otthon feszültsége benne volt minden ottlakóban, és a feszültség levezetése nélkül nem lehetett egymásra figyelve beszélgetni. Az otthonnal kapcsolatos feszültségek levezetése azonban nem az én dolgom volt, hanem az otthon munkatársaié.

Ebből következnek az alábbi fontos kérdések: mennyire lehetnek titkosak a csoportban elhangzó vélemények? A személyzetnek szóló rejtett üzeneteket mennyire kell továbbadnom vagy elhallgatnom? Éreztem, hogy a lakók szeretnék, ha én továbbítanám a véleményüket, ugyanakkor azonban értelme csak annak lenne, ha ezt ők tudnák megfogalmazni az otthon dolgozó előtt. Éreztem, hogy fontos lenne az esti beszélgetésekről tájékoztatnom a munkatársakat, azonban éreztem az ilyenfajta beszámolás veszélyeit és etikátlanságát.⁸

Úgy döntöttem, hogy a csoportozással kapcsolatos tapasztalataimat és dilemmáimat a munkatársak soron következő esetmegbeszélő csoportja elé viszem, és ezt előre jelzem is. A dolgozók egyébként is kíváncsiak voltak arra, hogy mi is történik a csoportban. Felmértem, hogy bizonyos értelemben kritikát kell megfogalmaznom, illetve valamilyen fajta szerkezeti változtatásokat, jobb munkaszervezést szeretnék javasolni. Nem féltém ezek megfogalmazásától, mivel tudtam, hogy az ott dolgozók és a vezető különösen nyitottak a változásra, és nem fogják személyes támadásnak tekinteni a véleményemet. Az esetmegbeszélőn tehát elmondtam, hogy egyfajta bizalmatlanságot tapasztalok a lakók és a dolgozók között. Egy bentlakásos intézményben ez a fajta bizalmatlanság könnyen kialakul, mivel a lakók valóban függő helyzetben vannak (a vezető és a munkatársak döntésétől függ, hogy meddig maradhatnak ebben a sokuk számára létbiztonságot jelentő helyzetben). Ezt fontos figyelembe venni, és részben ezért fontos rendszeres lakógyűléseket tartani, hogy az aktuális kérdéseket ezen a fórumon lehessen megbeszélni. A bizalmatlanság enyhítésének másik módját abban láttam, hogy szigorúbb esetvezetés alakuljon ki, és egyértelműbb legyen a kliens-dolgozó kapcsolat, egyértelműbb és folyamatosan újratárgyalt szerződéskötéssel. Javasoltam még a rendszeres szupervízió megszervezését. Ennek szükségességét a dolgozók érezték, de nem volt anyagi fedezete. (Ekkor pályáztott az otthon olyan források megszerzésére, amelyek a szupervízió és egyéb mentálhigiénés tevékenységek finanszírozását biztosíthatnák.)

A rendszeres lakógyűlések megtartásának komoly akadályja volt, hogy az ott dolgozók mindegyike kisgyermekes anya, aki nem tud rendszeresen eszténként vagy hétvégén, amikor a lakók is ráérnek, bent maradni.

A csoport és a munkatársak kapcsolatáról ebben a szakaszban a következőt gondoltam: fontos (bár nem feltétlenül szükséges) a külső vezetés és a csoport valamilyen fajta elkülönülése az intézmény mindennapi életétől. Nem célravezető azonban a teljes elszigetelődés. A csoport célja végül is keretet teremteni egymás megértéséhez, az egymásra való odafigyeléshez, a lakók kölcsönös segítségnyújtásához. Ehhez kell a rendszeres, meghitt hangulatú találkozás, ahol az egymásra figyelő kommunikáció kialakulhat és megerősödhet. Ugyanakkor fontos az is, hogy ezek az esti beszélgetések szervesen kapcsolódjanak az otthon egészségének életébe, és végső soron a kijutás esélyeit, a problémamegoldó képességeket növeljék a lakókban. Ehhez pedig az szükséges, hogy a csoport – képletesen szólva – kommunikáljon az otthon egészével, a csoport vezetője folyamatosan párbeszédben legyen az otthon dolgozóival, kölcsönösen tudjanak a lakókat érintő, fontos történésekről, és hogy a lakók és dolgozók között is legyen jól működő, személyes és csoport szintű párbeszéd. Fontosnak tartottam, hogy valamelyik esti beszélgetésen beszéljünk erről a csoporttagokkal, tisztázzuk, hogy általában milyen információ mehet ki a csoportból, illetve mindig konkrétan beszéljük meg, ha valaki igényli valamilyen kérdés továbbítását a csoporton kívülre.

Felmerült bennem annak szükségessége is, hogy esti beszélgetéseinkre az otthon dolgozóit is meghívjam. Ekkorra már több olyan beszélgetésünk volt, amelynek során sokat megtudtam a lakókról, a munkatársaknak beszámoltam arról, hogy szerintem fontos dolgok történnek, és úgy gondoltam, hogy a munkatársak számára is érdekes lehet, miről van szó, hogyan sikerül bizalmas beszélgetéseket kialakítani a lakókkal. Szerencsés egybeesés, hogy amikor bennem ez a kérdés felmerült, az otthon vezetője is megfogalmazta, hogy tulajdonképpen szívesen részt venne a csoportokon. Közös döntöttünk úgy, hogy megpróbáljuk: ő is eljön, ha éppen ráér. Mind a ketten tudtuk, hogy ennek veszélyei is lehetnek, hogy nem célszerű a lakógyűlést összekeverni az esti beszélgetésekkel. Megállapodtunk abban, hogy megpróbáljuk, és később mérlegeljük ennek előnyeit-hátrányait. Ennél a döntésnél az volt a legfontosabb számomra, hogy végül is az otthon dolgozói vannak együtt a legtöbbet a lakókkal, ők ismerik a napi eseményeket, és több kárt okozna az esti beszélgetések elszigetelődése, mint az, hogy a funkciók ideig-óráig összekeverednek.

Bizonytalanul mentem ki a következő este. Tartottam az elmúlt heti panaszáradat folytatásától, illetve attól, hogy kimerül a csoport a változó résztvevők miatt, és mert nehezen fogalmazódik meg a csoport célja. Megfordult a fejemben, hogy az egész abba kellene hagyni. Gondolatban azonban azt terveztem, hogy megpróbálom leállítani a panaszáradatot, és igyekszem „befelé” fordítani a figyelmet. Vittem magammal jó néhány képes újságot is.

Amikor megérkeztem, rossz hangulatomat csak fokozta, hogy senki sem volt a folyosón. Észrevették, hogy megjöttem. Éva (a mindig kívülálló) felkiáltott, hogy megjött a Léna, de sehol semmi mozgolódás. Vártam tíz percet, senki nem jött a konyha felé. Ezzel szemben a folyosó végén lévő fürdő-

szobában nagy élet volt, hangos, vidám beszélgetés hallatszott. Bementem a fürdőszobába. Hajat mostak, fodrászkodtak, gyereket mosdattak, hárman-négyen. Bekapcsolódtam a beszélgetésbe, odaadtam az újságokat, és azonnal elkezdtek mindenféle kérdésekkel ostromolni: hol lehet olcsó ruhát szerezni, mi lehet az oka, ha valaki nem kapta meg az RNS-t⁹ stb. Jó kedélyű, zűrzavaros beszélgetés alakult ki, igyekeztem a kérdésekre válaszolni, de többnyire egymás szavába vágta(tunk). Jó volt így az esti ténykedéseik között látni őket, sokkal természetesebb volt, mint a konyhai csoporthelyzet. Ugyanakkor itt sokáig nem maradhattunk, megkérdeztem, nem lenne-e kedvük mégis a konyhában folytatni. Kis idő elteltével mindannyian átjöttek.

Ennek az estének a résztvevői között ketten voltak, akik eddig soha nem jöttek, illetve akik mintha ellenségesen, bizalmatlanul viseltettek volna a csoporttal szemben. Úgy látszik, értük a fürdőszobába kellett menni, hogy ott vegyük fel a kapcsolatot. A konyhában öten-hatan beszélgettünk, házasságról, verésről, titkokról, szegényről, gyerekekről, pszichológusokról. Nagyon jó hangulatú, egymásra figyelő beszélgetés alakult ki. Éva is gyakran hozzászólt, s megértette jelzéseinket: az intézmény szidása mellett saját szerepét is vegye figyelembe a konfliktusok kialakulásánál. Tudott önmagáról beszélni, megfogalmazta gyengéit, indulatosságát, kimerültségét. Nagyon fontosnak tartottam, hogy az eddigi kívülállók is sikerült legalább egyszer bevonni a beszélgetésbe, miattuk és a többi lakó miatt is. Ezzel megszűnt annak veszélye, amit éreztem: egyfajta klikkesedés alakul ki azok között, akik járnak és akik nem járnak a csoportba. Érdekes módon ez alkalommal éreztem először azt, hogy nem függő helyzetben lévő, hanem egyenrangú nők beszélgetnek egymással. Az esti beszélgetésen az otthonban viszonylag peremhelyzetben lévő lakók a csoportban egészen más szerepben, a beszélgetés fontos résztvevőiként jelentek meg. Ezeknek a beszélgetéseknek az egyik legfontosabb célja az volt, hogy a kiszolgáltatott élethelyzetben lévő nők lépésről lépésre kijussanak a kiszolgáltatottságból, és az ebből fakadó függőségből. A következő estén már vártak, megkérdezték, hoztam-e teát és franciadrazsét (az előző alkalmakkor vittem magammal). Sokkal nyugodtabb volt a hangulat. Beszámoltak egy szintén nagyon jó hangulatú lakógyűlésről, azután sokat beszélgettünk a gyerekekről, gyerekevelésről.

A csoport megerősödése

Időközben megkereste az otthon egy riporter, aki beszélgetést szeretett volna felvenni az otthonban élő, bántalmazott nőekkel. Megkérdeztem, lenne-e hozzá kedvük. A válasz nem volt egyértelműen visszautasító, de bizonytalanok voltak. Végül abban maradtunk, jöjjön a riporter, én beszéljek vele, és ha a többieknek lesz kedvük, majd csatlakoznak. Amikor megérkeztünk a riporterrel, még senki sem volt határozott, bár eljött a riporter kedvéért Kati is, aki időközben albérletbe költözött az otthonból. Szokatlan, ismeretlen volt a helyzet, kicsit vártunk, és amikor leültünk beszélgetni, rövid időn belül a szobában volt az otthon összes lakója. Hamarosan élénk beszélgetés alakult ki, többen el tudták mondani azt, miért kerültek az otthonba, és milyenek a

kilátásaik. Nem panaszkodtak, inkább a véleményüket fogalmazták meg a nők bántalmazásával kapcsolatban, és az igényüket arra, hogy helyzetük megoldásában némi – a jelenleginél több – segítséget kapjanak. Érdekes volt megfigyelni, hogy egy külső személy (nem segítő szakember, hanem a külvilágot megjelenítő riporter!) jelenléte mennyire összehozta a csoportot. A külső személy jelenlétében eltörpültek a köztük lévő különbségek, és a sorsközösség lett a közös nevező.

E beszélgetés kapcsán fogalmazódott meg bennem az, hogy ezek a nők az „anyaotthoni” létük alatt szinte kizárólag csak mint ügyfelek, kliensek állnak kapcsolatban a külvilággal. És ebben a szerepben kiszolgáltatottak a különböző intézmények, hatóságok jóindulatának, megértésének, türelmének, lehetőségeinek, korlátainak. Vajon vannak-e pillanatok, amikor ebből a szerepből kimozdulhatnak? Ha ilyenek nem nagyon vannak – márpedig az esetek többségében ez a helyzet –, akkor hol készüljenek fel a határozottabb, hatékonyabb érdekképviselőre, az élet problémáival való megküzdésre? Az esti beszélgetések erre lehetőséget nyújtottak, mert egyre inkább sikerült az egyenrangú kapcsolat kialakítása a csoporton belül. En azonban segítőként voltam jelen. Fontosnak tartottam, hogy meghívjak a beszélgetésekre olyan személyeket, szakembereket, akiket érdekel a hajléktalan és bántalmazott nők helyzete, és akik szívesen találkoznának ilyen helyzetben lévő nőkkel. Olyan személyeket hívtam meg, akikről tudtam, hogy igazi érdeklődés miatt jönnek, örülnének egy ilyen beszélgetés lehetőségének, és nem pusztán csak látni akarják az ilyen helyzetben lévő nőket, közlőket. Vendégünk volt a NANE (Nők a Nőkért az Erőszak Ellen) egyik munkatársa, egy másik alkalommal egy pszichológus ismerősöm és egy időközben megnyílt új anyaotthon vezetője, aki az otthon lakóinak véleményét kérdezte azzal kapcsolatban, hogyan kezdjen hozzá a munkájához. A NANE képviselőjében jött vendégünk elmondta, milyen munkát végez a szervezet, és élénk beszélgetés alakult ki arról, hogy milyen lehetőségek vannak egyéni és társadalmi szinten a nők bántalmazása ellen való védekezésre. A pszichológus meghívását azért tartottam fontosnak, mert bár a lakók többsége elismerte, hogy szüksége lenne pszichológiai segítségre, mégis féltek ettől, voltak rossz tapasztalataik, előítéleteik a pszichológusokkal kapcsolatban. Örültek a lehetőségnek, hogy egy pszichológussal nem kliensként, hanem partnerként beszélgethetnek, és kérdéseket tehetnek fel a pszichológiával, annak lehetőségeivel, korlátaival kapcsolatban. A pszichológus jelenlétében sokat beszélünk a gyereknevelésről, az ezzel kapcsolatos aktuális gondokról.

A vendégek tehát valamennyire segítették a csoportézés kialakulását, és ugyanakkor a külvilággal való élő, egyenrangú kapcsolatot is jelentették. Én eközben még mindig kerestem a megfelelő formát és tartalmat a csoportos beszélgetésekre. Fontosnak gondoltam, hogy a csoport hangulatával is törődjünk. Az első csoportmegbeszélés – a tea-főzés – már megszokottá vált. Minden alkalomra főzött valaki teát, ez többnyire ugyanaz a személy volt, de ha elköltözött, mindig akadt valaki más, aki teával várta a konyhában gyülekezőket. December eleje volt, gondoltam, az egyik este során adventi koszorút lehetne készíteni. Hoztam anyagot a koszorúhoz, szalagokat, gyertyákat. Örömmel fogadták az ötletet, kellemes hangulat alakult ki. Az eredmény:

egy olyan adventi koszorú, amelybe mindenki a saját elképzelése, ízlése szerint beépített valamilyen motívumot. Igazi közös mű. Egy gyertyát meggyújtottunk, és bátortalan javaslatomra, hogy nem énekelnénk-e valamit (én nem vagyok egy igazi nótafa), azonnal akadtak olyanok, akik szeretnek és tudnak énekelni. Meghitt, ünnepi hangulat alakult ki. Többekről kiderült, hogy gyönyörűen énekelnek, foglalkoztak is zenével, és ezt eddig nem tudtuk róluk.

Az esti beszélgetések e szakaszában volt egy újabb gond, amivel szembe kellett néznem. A beszélgetésekre bejártak azok a kamasz gyerekek, akik időközben kerültek az otthonba (négyen-öten voltak, és ebből kettő-három rendszeresen bent maradt a konyhában). Eleinte tettünk kísérletet arra, hogy jelezzük nekik, hogy itt felnőtt beszélgetés folyik, ami persze őket nagyon is érdekelte, és ha el is mentek, percek múlva ismét a konyhában voltak. Másrészt azonban elgondolkodtató az ő helyzetük is. Mivel töltsék estéiket? Nem tartozik-e valójában rájuk is az, amiről anyjukkal a konyhában beszélünk? Ki foglalkozik azzal, hogy ők hogyan élnek meg anyjuk és saját maguk kiszolgáltatottságát? Kivel tudják ők megosztani saját érzéseiket, titkaikat, sérelmeiket, álmaikat? Hogyan kapcsolódjanak ki itt, a sok felnőtt, krízishelyzetben lévő anya között? Megfelelő alternatíva híján, úgy gondoltam, nem küldhetem ki őket a konyhából. A beszélgetések ezért csak annyira lehettek mélyek és személyesek, amennyire a gyakran ott ülő kamaszok előtt ez lehetséges volt. Vittem társasjátékot, hogy elküldhessem őket játszani, de minduntalan jöttek segítségért. Végül januártól kezdve egyetemi hallgatókat vittem magammal, hogy ők beszélgessenek velük, amíg mi konyházunk. Feltétlenül szükség van arra, hogy az anyaotthonokban élő gyerekekkel, fiatalokkal a szükségleteiknek megfelelő módon foglalkozzanak, kikapcsolódási, szórakozási lehetőséget ajánljanak fel nekik. A „kamaszcsoport” sem szigorú szabályok szerint működött, az vett benne részt, aki éppen akart. Volt, amikor társasoztak, és volt, amikor mély beszélgetés alakult ki.

A csoport kialakulásának szakaszát körülbelül ekkor tekintetem lezártam. Jelentősen megnőtt a csoportidentitás, az összetartó erő, kialakult az esti beszélgetések hagyománya, egy este sem maradt ki, mindig volt nyolc-tíz ember, mindig volt tea. Voltak jobb hangulatú és szomorúbb beszélgetések, a kamaszokat sikerült megnyugtatóan kívül tartani a csoporton. Kialakult a visszatérő lakógyűlések rendszere. Az esti beszélgetések előtti két órában volt a lakógyűlés, majd hosszabb-rövidebb szünet után leültünk a személyesebb beszélgetésekre. A lakók is egyre világosabban értették a két csoport eltérő céljait, feladatait. A lakógyűlést vezető otthonvezető is gyakran vett részt az esti csoportokon, ő is megfogalmazta, hogy milyen élesen különbözik a két fórum hangulata. Ő is tudott váltani, levezette a lakógyűlést mint intézményvezető, és egy másik, egyenrangú szerepben vett részt az esti beszélgetésben. Ezt többnyire a lakók is elfogadták, bár tagadhatatlan, hogy a vezető jelenléte fegyelmző erő is volt. Ha ő is ott volt, szinte mindenki jött este a konyhába, míg ha nem, lazább volt a részvétel. Inkább kötelező jellegűnek érezték az estét is az ő jelenlétében. Végül is a beszélgetések hangulatán és tartalmán ez sokat nem változtatott, és bizonyos értelemben hasznos is volt, hogy így olyanok is eljöttek beszélgetni és meg is maradtak a csoportban, akik maguktól nem feltétlenül jöttek volna el.

Tapasztalt csoportvezető az eddig leírt folyamatot értékelve, alapvető hiányosságokat fedezhet föl. Ez pedig a világos csoportcél, szerződés megfogalmazása. Ez ekkor még valóban hiányzott. Én magam is elégedetlen voltam azzal, hogy ezt eddig nem tettük meg, éreztem azt is, hogy ez jelentősen csökkenti a munka hatékonyságát. Azonban, mint már említettem, szerettem volna a célokat közösen megfogalmazni. Szem előtt tartottam a szakirodalomban olvasott támaszcsoport-célokat,¹⁰ nem tudtam azonban, hogy ezek mennyire felelnek meg, mennyire és hogyan adaptálhatóak egy hazai anyaotthonban.

Mire jó a csoport?

Szociális munkásként a következőképpen értékeltem az anyaotthonban élő nők helyzetét: az ide került nők többnyire krízishelyzetben kerülnek az otthonba, néhány nap után valamennyire megnyugszanak,¹¹ lassan kialakul a napirendjük. A benttartózkodás ideje három hónapra szól (ami szükség esetén meghosszabbítható). Arra, hogy a harmadik hónap után távozni lehessen, előre fel kell készülni. A bekerülés pillanatában a nők nagyon rossz, idegileg kimerült állapotban vannak. Az otthon hatására általában néhány nap alatt megnyugszanak, és lassan megkezdhetik annak tervezését, hogy miként tudnának ebből a helyzetből kilábalni. Ezek a nők anyagilag mind nehéz helyzetben vannak. Elhagyták – ha volt – az otthonukat, gyakran a munkahelyüket is ott kellett hagyniuk a lakóhelyváltozás miatt, sokan eleve munkanélküliek. Mindannyian gyereke(ke)t nevelnek, aki(k)nek új bölcsőde, óvoda, iskola szükséges. A csecsemőkorú gyereket nevelő anyák gyakorlatilag nem tudnak munkát vállalni. A lehető legnehezebb jövedelmi helyzetben kell új lakhatást szerezniük.¹² Reményvesztetten kell a gyerekeikről gondoskodniuk. Mindehhez pedig belső erőre van szükségük. A belső erő egyrészt meglévő vagy lappangó pszichés energiákat jelent, másrészt pedig függvénye a rendelkezésre álló külső, emberi és tárgyi erőforrásoknak. Ennek a belső erőnek a mozgósítása, felerősítése fontos feltétele annak, hogy valaki a saját helyzetén változtatni tudjon. Az esti csoportbeszélgetések célja az én elképzelésem szerint az volt, hogy ezeket az erőket segítse megerősödni, az egymásra figyelés és a kölcsönös segítségnyújtás megtapasztalása révén. Fontosnak tartottam azt is, hogy a valóban súlyos, külső körülményeken túl beszéljünk azokról a gondokról, feszültségekről is, amelyek belülről fakadnak, és gátolják a problémák megoldását. Gyakran követjük el azt a hibát – szociális munkások és kliensek egyaránt –, hogy csak a külső körülményeket okoljuk a számunkra kedvezőtlen helyzet kialakulásáért. Elhanyagoljuk azokat a tényezőket, amelyek az egyéni megküzdési képességek hiányosságai, hibás önértékelésből, a problémák rossz megfogalmazásából, rossz beidegződésekből fakadnak. Lakáshoz juttattunk például valakit, aki még nem képes az önálló életvitelre. Ezeknek a belső korlátoknak és lehetőségeknek a megismerése és legyőzése is feladata egy ilyen csoportnak.

A befelé figyelést és az ehhez szükséges, intimebb kapcsolat kialakítását segíthetik különféle „bemelegítő” játékok. Úgy éreztem azonban, hogy az

anyaotthonban nem lehet ezeket a szokásos játékokat játszani. Azt azonban elképzelhetőnek tartottam, hogy a csoport elején relaxációs gyakorlatokkal segítsen a meghittebb hangulat kialakítását. Néhány alkalommal meg is próbáltuk, sokan örültek ennek a lehetőségnek, de voltak, akik számára ez sem volt elfogadható. Végül elvetettük a rendszeres relaxáció gondolatát, de az a néhány alkalom mégis hozzájárult ahhoz, hogy a beszélgetésben résztvevők jobban figyeljenek magukra, érzelmeikre, másokra, és ezt a tapasztalatot hozták magukkal későbbi alkalomokra is. Bármennyire változó volt is a csoport összetétele az egyéves együttműködés folyamán, részben a rendszeres keretek és kialakult hagyományok miatt volt a csoportnak egy fejlődése, és ebbe az új tagok könnyen be tudtak kapcsolódni.

Az egyik februári, esti alkalommal elhatároztam: ismét felvetem annak megvitatását, hogy mire is jó ez a csoport, hogy miért vagyunk esténként együtt, ki mit vár ezektől az együttlétektől. Megterveztem, hogyan kezdem el a beszélgetést, kérdéseket fogalmazgattam magamban. Az otthonban azonban ismét kész helyzet elé kerültem.

Alig voltak a konyhában, amikor megérkeztem. Állítólag sokan lefeküdtek, elfáradtak. (A héten volt bőven feszültség az otthonban, bár volt egy sikeres válóperes tárgyalás is.) Pár perc múlva bejött a konyhába Juli, majd kiviharzott szobájából Ági, és hangosan kiabálni, veszekedni kezdtek. Bár ez a két nő jó kapcsolatban, barátságban volt egymással, most igazi gyűlölködés volt közöttük, veréssel fenyegetőztek. (A konfliktus tárgya: Juli a gyerekével kapcsolatban szívességet kért Ágitól, aki ezt ugyan megígérte, mégsem tette meg, elfelejtette.) Mindketten rendszeresen jártak az esti beszélgetésekre. Kértem, hogy mondják el, mi váltott ki ilyen indulatokat bennük. Nem tudtak azonnal válaszolni, előbb kimentek a konyhából, de pár perc múlva külön-külön visszatértek, és leültek az asztal mellé. Mivel tele volt a levegő feszültséggel, nem nagyon lehetett mással foglalkozni. Azt gondoltam, itt az alkalom, hogy egy konfliktushelyzetet behozunk a csoportba, és közösen kezdjük vele valamit. Miután Juli és Ági egymás szavába vágva, indulatosan elmondták, mi is történt, a többiek is hozzászóltak a vitához. Volt, aki tompítani szeretne volna a konfliktust, és volt, aki saját élményeit mondta el azzal kapcsolatban, hogy neki is milyen nehéz megoldania hasonló helyzeteket. Nagyon fontos jelzések hangzottak el, mindenki hozzászólt a vitához, mégis egymás szavába vágtak, nagy volt a hangerő, még mindig sok volt a feszültség. Sokan nevetgéltek, így próbáltak kívül maradni a helyzeten. Ekkor szólalt meg Erzsi, aki általában nagyon keveset szólt hozzá. Megjegyezte, hogy elege van a veszekedésből, ő úgy szeretne beszélgetni, ahogyan a múltkor. Mi is az értelme ezeknek az együttléteknek? – tette fel a kérdést.

Erzsi megfogalmazta azt a kérdést, melyről az este folyamán beszélgetnünk kellett. Lezártuk a konfliktus megoldását. Ági kimondta, hogy ő megnyugodott, és kis idő múlva képes lesz újrarendezni kapcsolatát Julival. Juli nem mondott ki semmit, de mivel a többiektől sok pozitív visszajelzést kapott, úgy éreztem, ő is megnyugodott. Fontos volt, hogy a konfliktust be tudtuk hozni a csoportba, és közösen tapasztalhattuk, hogy meg lehet oldani, túl lehet élni, nem kell feltétlenül a szakításig jutni.

Megkértem Erzsit, ismétlje meg a kérdését. Majd javasoltam, hogy csendben gondolja mindenki végig, eddig kinek mi volt jó az esti beszélgetésekben, mi volt rossz, mi volt hasznos, ki mit kapott, és mit szeretne kapni a jövőben. Sokkal csendesebbé, nyugodtabbá vált a légkör, lassan mindenki elkezdte mondani a véleményét. Bár néhányan még most is nevetgéltek, egyre többen terelték a beszélgetés menetét azonos irányba. A következőket fogalmazták meg az esti találkozások értelmével kapcsolatban: többen mondták, hogy sokat tanultak a beszélgetésekből, több mindent lehet itt elmondani, mint cigizés közben, volt, aki megnyugodott a beszélgetésektől, és volt, akinek egyszerűen jól esett, hogy meghallgatták, figyelték rá.

Ebben a légkörben a tizennyolc éves Emese (az ő gyereke akkor nyolc hónapos volt) megkérte a többieket, hogy most mondják el véleményüket róla. Megérezve a bizalmat, és azt is, hogy miről szólnak ezek az alkalomok, Emese azonnal élt a lehetőséggel, és visszajelzést kért a többiektől saját viselkedésével kapcsolatban. Emesét sokan megszólították azért, hogy nem látja el jól a gyerekét, nem törődik vele, nem tart rendet. Ezekre a megjegyzésekre Emese ingerülten szokott válaszolni. Itt, az esti csoportban azonban úgy érezte és meg is fogalmazta, hogy most elég erős ahhoz, hogy meghallgassa mások véleményét. Sokan reagáltak Emese kérésére. A beszélgetés végül arról szólt, hogy lehet-e tanácsokat adni egymásnak, mikor igen és mikor nem, hogyan adjunk tanácsot, visszajelzést, és mikor képes az ember a tanácsokat meghallgatni, illetve mikor nem.

Ezután az alkalom után sokkal kiegyensúlyozottabbá váltak a csoportos beszélgetések. Egyre többen értették, hogy miért is ülünk le, ezt el tudták mondani az új lakóknak, egyre jellemzőbb volt, hogy kérdésekkel, problémákkal jöttek a konyhába, hogy azt közösen megbeszéljük. Gyakori téma volt a gyereknevelés, az eltérő gyereknevelési elvek ütközése a zsúfolt anyaothonban. Ilyen kérdés volt például, hogy egy négyéves kisfiú benyúlhat-e a közös frizsiderbe, és kivehet-e onnan olyan édességet, amely nem az övé. Pontosabban a kérdés az volt, hogy mi az anya dolga egy ilyen helyzetben. A kérdés jó apropó volt arra, hogy végiggondoljuk, hogyan lehet egymásnak kimondani nemtetszésünket veszekedés nélkül. De beszélgettünk arról is, hogy mennyire kell szigorúan vagy engedékenyen nevelni a gyerekeket, illetve, hogy az egyes szülők gyereknevelési módszerei mennyire következnek a saját gyerekkori tapasztalataikból, neveltetésükből. Ugyancsak élénk beszélgetés alakult ki, amikor kiderült, hogy néhány kisfiú (7–12 évesek) játéktérembe jár. De felvetette egy anya azt is, hogy nem bír az egyéves kisfiával, aki nagyon nyugtalanul alszik, aki mellett nem tudja kipihenni magát, és fél, hogy elveszíti az állását, ha ez így megy tovább. Györgyi meg tudta fogalmazni: fél, hogy elkeseredettségében a gyereke ellen fordul, hogy a feszültséget a gyerekén fogja levezetni. Valóban előfordult, hogy ordított a gyerekekkel, meg is ütötte, miközben az idő nagy részében példásan gondozta az egyéves kisfiút. A csoport kifejezte együttérzését, és közösen gondolkodtunk a lehetséges megoldásokon.

A csoportozásnak ebben a szakaszában igyekeztem minél többször visszatérni arra, hogy újrafogalmazzuk a csoport célját. Az egyik ilyen beszélgetésnél meséltem magamról (ez már többször is előfordult, de a változó

csoporttagság miatt újból és újból vissza kellett térni rá). Elmondtam, hogy szociális munkás vagyok, ezt tanítom is, hogy mi érdekel ezen a területen, és hogy miért jöttem az anyaothonba dolgozni. Elmondtam, hogy miben látom a szerepemet az esti beszélgetésekben (rendszeres megjelenés, beszélgetés irányítása, konfliktusok elmélyülésének megakadályozása), és elmondtam azt is, hogy miért szeretem ezt a munkát, miért várom mindig ezeket az esti beszélgetéseket. Felvettem azt a kérdést, hogy ők ki iránt vannak bizalommal és miért.

Juli, aki messze a legbizalmatlanabb volt mindenkiel szemben, elmondta, hogy eddig milyen rossz tapasztalatai voltak a segítő szakemberekkel. Mindig bizalmatlanul fordult hozzájuk segítségért, és többnyire be is igazolódott bizalmatlansága. Hozzászóltak mások is, és elmondták saját élményeiket a segítő szakemberekkel kapcsolatban, most már nemcsak tényként közölve a bizalmatlanságot, hanem konkrétan megfogalmazva, tehát hogy melyek voltak azok a pillanatok, amikor megingott egy-egy segítő szakember iránti bizalmuk. (Eszter elmesélte például azt a helyzetet, amikor férje, akinek erőszakossága elől menekülnie kellett, szociális munkása hívására bejött egy beszélgetésre. A szociális munkás négy szemközt akart a férjével beszélgetni, megkérte Esztert, hogy várjon a folyosón. A beszélgetés hosszúra nyúlt, Eszter kirekesztettnek érezte magát, félt, hogy a férje, megnyerő modorával, ellene fordítja a szociális munkását. És ez után az alkalom után erősen megrendült a bizalma a szociális munkása iránt. Volt, aki arra panaszkodott, hogy az otthon valamelyik munkatársa elfelejtette megtenni, amit megígért. Tudják, hogy sok a szociális munkások dolga, leterheltek, egy ilyen elfelejtett ígéret mégis azt jelenti egy lakó számára, hogy ő nem is olyan fontos. Sokat tanulhatunk ezekből a visszajelzésekből mi, segítő szakemberek!)

Amikorra a csoportcélok világosabbá váltak, egyre stabilabb lett a beszélgetésben résztvevők összetétele, nagyobb figyelmet fordíthattunk az újonnan érkezők befogadására. Ha új lakó jött az otthonba, és este a konyhában is leült velünk, kértük, mondja el, miért kényszerült ilyen helyzetbe. Gyakran mondták el sírva történetüket az új lakók, a régiek meghallgatták őket, figyelték rájuk, és ezzel érzelmileg is befogadták az új lakókat. Így az első pillanattól kezdve jól ismert a lakók többsége az újonnan jövők helyzetét, és egyre gyorsabban alakulhattak ki az egymást támogató kapcsolatok a csoportban és az otthonban.

A bekerülésen kívül a másik, gyakran felmerülő probléma a kikerülés volt. Ez nemcsak a lakáshoz, olcsó albérlethez, jövedelemhez jutás nehézségeit jelenti, hanem gyakran azt is, hogy nehéz egy érzelmileg és fizikailag biztonságot jelentő helyről egy ennél sokkal magányosabb élethelyzetbe kerülni. Sokan meg is fogalmazták, hogy félnek a magánytól, az egyedüllétől, az újabb kiszolgáltatottságtól, az ismeretlentől. Nem hiszem, hogy ezt a bizonytalanságot meg lehetne szüntetni, de a csoporttagok tudták támogatni, biztatni egymást, és talán az sem haszontalan, hogy a kiköltözéssel és újrakezdéssel kapcsolatos félelmek megfogalmazódtak.

Fontosnak tartottam az önkéntes részvételt a csoportokon. Csoportvezetőként nem tettem megjegyzést, ha valaki egyáltalán nem jelent meg a lakók közül, bár mindig megkérdeztem, vannak-e új lakók, és hogy szóltak-e nekik

az esti beszélgetésekről. Ha a folyosón új lakóval találkoztam, mindig bemutatkoztam, és elmondtam, miért jövök az otthonba, és hogy mit várunk a konyhai beszélgetésektől. Észrevettem azokat, akik nem jöttek el, és általában néhány alkalom után a csoportkezdés előtt megpróbáltam személyes kapcsolatot kialakítani velük. Több nő csak így, kisebb támogatással jött el a csoportba. A csoportos beszélgetésektől való tartózkodás mögött sokféle múltbéli tapasztalat húzódnak meg, melyek gátolhatják az első lépést a csoport felé. Volt, aki az így megkeresett nők közül aktív tag lett, de volt, aki ezután sem vett részt a csoportbeszélgetéseken.

Egyének a csoportban

A csoportbeli események leírását a továbbiakban az egyes szereplők bemutatásán keresztül folytatom. Csoportokkal dolgozva megfogalmazhatunk a csoport számára közös célokat, de fontos az is, hogy a csoporttagok külön-külön, a saját maguk számára is meg tudják fogalmazni a csoportba járás értelmét, célját. Míg az előző fejezetben főleg a közös célokról írtam, az alábbiakban néhány nő példáján mutatom be, hogy egyesek mire használták a csoportot, illetve milyen szerepet töltöttek be a csoportban. Az egyes csoporttagok bemutatása egyúttal illusztrálja azt is, hogy milyen sokféle okból és élethelyzetből válhatnak nők és gyermekeik átmenetileg hajléktalanná.

EMESE tizenhét éves, kislány nyolc hónapos. Jó pár évvel idősebb barátnőjével együtt került be az anyaothonba, miután közös albérleti lakásukat fel kellett mondani. Viszonylag olcsó albérlet volt ez egy belvárosi kerületben, de olyan körülmények között éltek (a főbérletnek magas díjhátraléka volt, prostituáltakkal voltak körülvéve stb.), ami három pici gyermek mellett nem volt megnyugtató. Emese élettársi kapcsolatban él gyermeke apjával, aki azonban ebben az időszakban börtönben volt, betöréses lopásért. Emese többször mesélt zaklatott gyermekkoráról is: születi mindketten rendszeresen ittak és verték a gyerekeket. Emese volt az idősebb testvér, aki kisebb testvéreit alkalmanként testével védte a verésektől. A rossz családi háttér ellenére Emese szorosan kötődött a szüleihez, szerette őket, csak tizenhat éves korában kérte, hogy vegyék állami gondozásba. A nevelőotthonból azonban hamarosan megszökött, jelenlegi élettársához költözött, majd nemsokára teherbe esett.

Élettársa hasonló sorsú, Emesénél néhány évvel idősebb fiú. Mindketten az eddig soha meg nem szerzett szeretetet várták ettől a kapcsolattól. Emese nem akarta megtartani terhességét, elmondása szerint barátja erőszakolta azt ki, öngyilkossággal fenyegetőzött, ha ő megszakítja terhességét. Már ekkor jellemző volt a kapcsolatokra a problémamegoldás ilyen torz formája. A kapcsolatokra jellemző másik epizód az volt, hogy a fiú nem engedte, hogy Emese olvasson, előfordult, hogy széttépte a könyvét.

Emese a barátnőjével jött az otthonba, a barátnő anyai szerepet is játszott ebben a kapcsolatban. Beosztotta Emese pénzét, idejét, segített neki rendezni az ügyes-bajos dolgait. Emese fiús alkatú, vidám, nagyszájú lány, aki jól

beilleszkedett a csoportba és az otthonba. Szobájukban állandó volt a rendtelenség, a kosz, amiért sok megjegyzést kaptak, ő is, barátnője is.

Emese, talán fiatal kora miatt, hamar elkezdte kérni a csoport segítségét. Ő fogalmazta meg még a beszélgetések kezdeti fázisában: tudja magáról, hogy trehány. Ez az ő legnagyobb problémája, és ezen szeretne változtatni. Később ő vállalta fel először, hogy nyíltan mindenki véleményét kérje önmagával kapcsolatban. Ezzel szerette volna az elejét venni annak, hogy a háta mögött tegyenek rá megjegyzéseket, de azt is elismerte, hogy valóban szüksége van a tanácsokra a gyerekneveléssel, a háztartással kapcsolatban. Emese még szinte gyerek volt a többnyire idősebb és tapasztaltabb nők között, talán ezért volt számára könnyebb a segítségkérés megfogalmazása. Emese kért és kapott is visszajelzést másoktól, ezeket fel tudta használni és tanult belőlük. Többször megfogalmazta, hogy hasznosak voltak számára a beszélgetések. A búcsúzaskor kérte, hogy alkalmanként visszajöhessen ezekre az estékre. Emese a GYIVI egyik anyaothonába költözött, ahol hosszabb időre kapott elhelyezést, és ahonnan majd a végső kijutást kell megoldania.

JULI középkorú nő, kamasz fiúval, súlyos pszichés és egyéb, egészségügyi problémákkal. Évek óta egyedül él a fiával, és valahogyan mindig, mindenhol menekülni kényszerül. Kirabolják, megfenyegetik, zsarolják. Önkormányzati szükségletét is nehezen átlátható zsarolások miatt kényszerült elhagyni. Juli általában kedvetlen, reményvesztett, rosszkedvű, vagyis depressziós. A csoportban eleinte inkább ellenséges, bizalmatlan volt. Nehéznek, szinte reménytelennek látszott, hogy őt majd sikerül kimotoztatni rossz hangulatából. Ugyanakkor feltűnő volt, hogy jó kapcsolatban állt egy olyan nővel, aki viszont kifejezetten életvidám teremtés volt. Láthatóan szoros, támogató volt a kapcsolatuk, együtt jöttek egy másik anyaothonból. Az egyik alkalommal gyereknevelésről beszélünk, és Juli nagyon kedvetlenül, lemondóan beszélt a fiáról. Gondolkodott azon, hogy esetleg nevelőotthonba adná, nem bír már vele, de sajnálta, hogy ezt most dönti el, amikor már annyit szenvedett vele. A beszélgetés után nekem és a csoporton résztvevő kollégámnak is komoly kétségei voltak afelől, hogy lehet-e egyáltalán Juli helyzetén változtatni.

Juli és barátnője között alakult ki az a konfliktus, melyről az előző fejezetben szóltam. A konfliktus megvitatása során azonban Juli rengeteg pozitív visszajelzést kapott a többiektől. Kiderült, hogy Juli nagyon jól bánik a kisebb gyerekekkel, a gyerekek ragaszkodnak hozzá, jól tudja kezelni őket, és mivel betegállományban van, ráér a gyerekekre vigyázni, rendet tud tartani közöttük. Kiderült, hogy Juli fontos személy, fontos feladatot lát el az otthonban. Gyermekneveléssel kapcsolatban gyakran kérnek tőle tanácsot. Juli esetében a csoport felerősítette az ő jó tulajdonságait, belső erőforrásait, ami a segítő szakemberekkel való egyéni beszélgetésekből nem derült volna ki. Továbbra is kérdés volt azonban Juli és a csoport számára, hogy miért olyan nehéz Julinak saját fiával megbirkózni, amikor annyira jól bánik a többi gyerekekkel. De erről a problémáról is sokkal könnyebb volt beszélni úgy, hogy mindannyian tisztában voltunk Juli képességeivel. Juli iránt annyira megnőtt a bizalom, hogy őt választották az időközben megalakult lakóönkormányzat egyik képviselőjévé. Bár nehezen mutatta ki érzelmeit, Juli volt

az, aki átvette a teafőzés felelősségét (még akkor is, ha ő maga nem jött a csoportba), és ha jobb hangulatban volt és ráért, valami harapnivalót is készített mindenki számára.

Juli helyzete továbbra is nagyon nehéz volt, depressziója és egyéb betegsége változatlanul megmaradtak, közben azonban elkezdett pszichológushoz járni. Fiával rendeződött a kapcsolata, és lakáshoz is jutott. Helyzete továbbra is nehéz, az ő példája azonban megmutatta, milyen rejtett erőforrásokat tud egy közösség, csoport valakiben felerősíteni, mozgósítani. Miután pályázat útján önkormányzati lakást nyert, hosszabb orvosi vizsgálatok eredményeképpen kiderült, hogy Juli súlyos beteg. Mégis talpra állt, kapcsolata a fiával sokat javult, és a gyerek jól tanul az iskolában. Juli megtanulta megvédeni magát azoktól a személyektől, akik miatt neki olyan gyakran kellett menekülnie.

ANNA 38 év körüli nő, akinek van egy hétéves kislánya (vele jött az anyaotthonba) és egy felnőtt, külön élő, nő fia is. Védőnő kísérte be az anyaotthonba, erősen nyugtatózott állapotban. Közös családi házukból férje elől kellett menekülnie, aki évek óta folyamatosan bántalmazta. Rendszeresen menekültek éjszakánként kisfiával az erdőbe. A bántalmazásról sokan tudtak, többek között Anna orvosa is, de máshogyan nem tudtak segíteni, csak a nyugtatókkal. Anna teljesen zavart állapotban jött be a gyógyszerek miatt. Nyugalomra, pihenésre volt szüksége. Néhány nap múlva, amikor a zaklatottsága csökkent, furcsa dolgokat mesélt a többieknek, mintha képzelődne. Az otthon lakói kicsit bolondnak tartották, az otthon dolgozói pedig az ideg-orvos segítségét kérték. Hamarosan azonban ritkultak a hallucinációk, és kiderült, hogy Anna egy rendkívül jókedvű, életrevaló nő. Dolgozott, és a munkahelyét meg is tartotta, kollégái szerették, támogatták ebben az időszakban.

Az esti beszélgetésekre is elkezdett bejárni, szívesen mesélte el sorsát másoknak, volt, aki számára Anna őszintesége tette lehetővé, hogy saját magáról és érzelmeiről beszélni tudjon. Talán részben személyiségproblémái miatt azonban gyakran nem értette a csoport jelzéseit, sokat beszélt önmagáról, nehezen kapcsolódott másokhoz, alig hallotta meg a neki szóló visszajelzéseket. Bár eleinte járt a beszélgetésekre, lassan elmaradozott, nehezen követte az állandóan változó összetételű csoportot. Úgy tűnt, hogy Anna idegállapota szorosan összefüggött azzal az erőszakos kapcsolattal, amelyben élt. Férje hosszú éveken keresztül folyamatos terror alatt tartotta, ami mély nyomokat hagy az ember személyiségében.

Anna az otthonban nagyon megerősödött, férjétől elvált, és számára előnyös vagyonmegosztást is sikerült elérnie. Kiköltözött az otthonból, visszatért közös családi házukba, ahonnan azonban férje még nem költözött ki. De Anna a személyiségében és a társas kapcsolataiban eközben megerősödött, jogi helyzete rendeződött. Idősebb fia a családjával szintén beköltözött a házba, és így – úgy tűnik – sikerült úrrá lennie az erőszakos kapcsolaton. Anna tartja a kapcsolatot az anyaotthonnal.

MARI két kamaszkorú gyermekével jött az anyaotthonba, szintén egy évek óta őt bántalmazó férj elől menekülve közös családi házukból. Elmondása szerint férje őt rendszeresen verte, megerősakolta, megalázta. Az erőszakos

cselekedeteknek (amikor ezek zárt ajtók mögött történtek) a gyerekek elsősorban fültanúi, de gyakran szemtanúi is voltak. Marinak egészségügyi végzettsége volt, jó fellépésű, határozott személyiség benyomását keltette. Gyerekeivel nagyon szoros, baráti kapcsolata volt. Mari aktív tagja volt a csoportnak, és gyerekei is rendszeresen részt akartak venni az esti beszélgetéseken. Mari szívesen segített mindenkinek, egy idő után gondnoki feladatokat is ellátott az otthonban. Feladatkörét azonban túllépte, egy idő után mintha visszaélt volna pozíciójával, ami egy későbbi konfliktus forrásává vált.

Miközben Mari sokat foglalkozott másokkal, úgy tűnt, a saját problémáival egyedül akar megbirkózni, nem nagyon hozta azokat a csoport elé. Amikor a pszichológus ott járt a csoportban, meg is fogalmazta, hogy sem neki, sem a gyerekeinek nincs szüksége pszichológus segítségére (tizenhárom éves lánya ezzel szemben mindent megtett azért, hogy másokkal „lelkizzen” és pszichológus közelébe kerülhessen), mivel ő az iskolában tanult pszichológiát, vele a gyermekei bizalmas kapcsolatban vannak, mindent elmondanak neki.

Amikor azonban konfliktusok támadtak gondnoki feladatai kapcsán, az otthon lakói látszólag ellene fordultak, és Mari kiborult. Mari tizenhét éves fia időközben hazaköltözött az apjához. Az egyik viharos lakógyűlés után Mari is bejött a beszélgetésre, és mivel egyértelmű volt, hogy most mindenki csak róla beszélne, megjegyeztem, hogy most bizonyára sok teher van rajta. Mari sírva fakadt. Mondtam, hogy érthető, ha egy ilyen helyzetben ki van borulva. Vártam, hogy reagálnak a többiek. Hallgattak. Mari egy idő után felállt és kiment. A többieknek próbáltam azt ajánlani, hogy segítsünk Marinak. Ők csak panaszkodtak, a hibáit sorolták. (Nem adott ki ezt-azt a raktárból, nem jött haza, férfiakat engedett be az otthonba stb.) Próbáltam hangsúlyozni, hogy az elkövetett hibák ellenére ő most nehéz helyzetben van, valamit tennünk kellene. Arra hajlottak, hogy inkább sírja ki magát egyedül. Tovább feszegettem, hogy talán csak fel kellene ajánlani a segítségünket, hívjuk vissza, és döntse el ő, egyedül akar-e maradni, vagy inkább bejön hozzánk. Most nem az a fontos, hogy milyen hibákat követett el, hanem az, hogy meghallgassuk az ő véleményét is. Juli kiment. Hamarosan visszajött azzal, hogy Mari a lánya vigasztalja.

Pár perc múlva Mari bejött, leült és megint sírva fakadt. Rövid csend után megszólalt, és elmondta, hogy neki most nagyon összejöttek a dolgok. Javasoltam, hogy próbálja meg felsorolni, mi minden bántja. Mari elmondta, hogy a többiek kérésére ő családiasabbá szerette volna tenni az otthont, és most ellene fordultak azok, akikkel ezt közösen tervezte. Erről egy kicsit beszélgettünk, megegyeztünk abban, hogy valamit ő meg akart változtatni, és ez nem egészen úgy sikerült, ahogyan jó lett volna. A másik gond, amit említett, a gyerekeivel való kapcsolata. Nem fogadnak szót, nem tud velük bántani, csúnyán beszélnek, veszekednek. Tehetetlennek érzi magát. Mari szerint azóta romlott el a kapcsolatuk, amióta a gyerekek megint találkoztak az apjukkal, és az, főleg a fiúnak, mindent megígért, ha hazaköltözik. Ezek után egy nagyon jó beszélgetés alakult ki kamaszokról, válásról, szülő-gyerek kapcsolatról. Többen mondták el a saját vidám vagy szomorú történeteiket arról, hogyan „szakadtak” le a szüleikről, milyen viharokon mentek keresztül, és

ez később milyen viszonyban folytatódott, kinek milyen nehéz volt egy agresszív, szeretet nélküli szülő mellett élni. Juli elmondta, hogy fia problémájának megoldásában hogyan segített egy pszichológus. Mari nehezen fogadta az elhangzott javaslatokat, ötleteket, de végül is megkönnyebbült. A vidámabb történeteken jókat nevtünk, s ez egy igazán jó hangulatú, támogató beszélgetés volt. Azt gondolom, Marinak és a csoport minden résztvevőjének jó élmény volt, hogy egy nehéz, ellenséges, feszült hangulatból támogató légkörbe tudtunk átlépni, és konstruktív módon tudtunk a problémákhoz hozzájárulni.

GYÖRGYI nyolc hónapos kisfiával egy másik anyaotthonból került ide. Ő maga huszonöt éves volt, állami gondozottként nőtt fel. Nagykorúsága óta sokat csavargott, nemcsak itthon, külföldön is, nem találta a helyét a világban. Lakása soha nem volt, gyerekének apjával alig tartotta a kapcsolatot. Györgyi nem mindig vett részt az esti beszélgetéseken, ha azonban mégis, jelenléte érezhető volt. Szükszavú volt, de megjegyzései találóak voltak, és jó megfigyelőképességről árulkodtak. Györgyi zárkózott természetű személyiség. Dolgozott, amikor az otthonba került, de nagy nehézséget jelentett számára az anyai és a jövedelemszerzői szerepek egyidejű felvállalása. Gyerekről nagyon jól, talán túlzottan lelkiismeretesen gondoskodott, de nehezen tudott megbirkózni nyűgösségével, kiszámíthatatlan alvásával. Nagyon megviselte, hogy nem tudta kipihenni magát éjszaka, nem értette kisfia nyűgösségét, egyre ingerültebb lett vele. Kisfia elleni ingerültsége azonban újabb feszültségforrás volt a számára, megijedt a saját agresszív indulataitól, amitől a feszültségek csak tovább nőttek. Kisfiával kiabált, durván bánt, egyre idegesebb, zárkózottabb lett. Problémáit meg tudta fogalmazni a csoport előtt is, amikor azonban a helyzet nagyon súlyossá vált, már nem jött el az esti beszélgetésekre. Györgyi helyzete kritikussá vált, felmerült benne, hogy intézetbe vagy akár örökbe adja a gyereket, ugyanakkor ettől a gondolattól maga is megijedt. Az egyik esti összejevetel során Györgyi nélkül beszélgettünk helyzetéről, a rendelkezésére álló alternatívákról. Felmerült, hogy egyáltalán beszélhetünk-e róla nélküle. Végül is azért döntöttünk úgy, hogy igen, mivel mindenki folyamatosan tanácsot adott neki azzal kapcsolatban, hogy beadja-e hetes otthonba, illetve csecsemőotthonba a gyerekét, vagy ne. Azt gondoltam, nem árt, ha erről a dilemmáról beszélünk, azért, hogy a lehetséges alternatívákat, illetve a gyermek otthonban tartásának feltételeit megbeszéljük, illetve azt, hogyan lehetne Györgyi helyzetén könnyíteni, hogyan lehetne segíteni neki. A legközelebbi alkalommal Györgyi is eljött a beszélgetésre, itt tisztáztuk ismét, hogy előző alkalommal róla és kisfiáról is volt szó. Kiderült, hogy valami javulás volt, kicsit megnyugodott Györgyi is, kisfia is. Természetesen az esti beszélgetés hatása minimális volt Györgyi esetében. A gyerekével való kapcsolatának hátterében mély problémák húzódtak, ami szorosabb, szakemberrel való kapcsolatot igényelt. Györgyi igénybe is vette az otthon pszichológusának segítségét, a benne lévő feszültség azonban odáig fokozódott, hogy végül is a gyerek intézetbe adása mellett döntött. A kisfiú fél évet töltött csecsemőotthonban, azután visszakerült anyjához, aki hamarosan önálló albérletbe költözik. Györgyi példája bizonyíték

arra, hogy a gyermekét bántalmazó szülő igenis képes változtatni gyermekével szembeni viselkedésén, ha ehhez megfelelő segítséget, támogatást kap.

ANIKÓ tízéves és négyéves fiaival keresett menedéket az otthonban, mivel helyzete tarthatatlanná vált az otthonában, ahol súlyos skizofrén és alkoholbeteg férje bántalmazta őt, és lehetetlenné tette az életét. Anikó akkor érkezett az otthonba, amikor a csoport már világosan definiálta célkitűzéseit. Első részvétele alkalmával elmondta bekerülésének történetét. Sírva mondta el, hogy férjét mennyire szerette, mennyi mindent megtett segítségére, gyógyítására, sikertelenül. Férje állapota egyre súlyosabb lett, és bár sajnálta őt, mégis úgy érezte, hogy életét így nem folytathatja tovább, nem áldozhatja fel magát és gyermekeit férje megmentéséért. A csoport melegen fogadta őt, és az első ismerkedés alkalmával sokat nem tudott ugyan segíteni Anikónak, attól, hogy meghallgatták és odafigyeltek rá, Anikó megkönnyebbült. A későbbiek során aktívan részt vett a beszélgetéseken, sokszor meg tudta fogalmazni a beszélgetések jelentőségét a maga és a többiek számára. Egy későbbi alkalommal csoport elé tudta hozni a nagyobbik fiával kapcsolatos problémáit, aki szemtelen volt vele, hisztizett, követelőzött. A többiek tudták őt támogatni, elmondták, hogy a legtöbb nagyobb gyerek ugyanilyen kezelhetetlen az első időkben, megviseli őket az új környezet, a bizonytalanság, szüleik válása, és idővel majd biztosan enyhülni fognak a gondok. Anikó, aki nagyon sok segítséget kapott a csoporttól, végig fontos szerepet töltött be azzal, hogy meg tudta fogalmazni a csoport jelentőségét, a benne rejlő lehetőségeket, és azzal, hogy a saját példáján tudta bemutatni: belső elhatározásból, önerejét összeszedve próbált és tudott változtatni a saját sorsán.

Anikó vidékről, családi házból jött az otthonba. Házát eladta, férjét ki tudta fizetni, és egy kis faluban vett egy olcsó házat, ahol új életet kezdett.

IRÉN egyéves kisfiával jött az anyaotthonba. Húszéves, de mivel alacsony, törékeny alkat, koránál fiatalabbnak tűnik. Kisfia mellett volt egy négyéves kislánya is, aki nevelőotthonban élt. Irén bemutatkozó szavai ezek voltak: „Ötéves korom óta intézetben éltem, tizennyolc évesen kitétek nyolcvanezer forinttal, és nem készítették fel az életre, ...csomagnak érzem magam, amit itt-ott letesznek”. Nem érezte, érezhette, hogy életét ő irányítja, befolyásolni tudja. Vissza akarta kapni a kislányát, akivel rendszeresen tartja a kapcsolatot. Kislánya azonban nagyon kötődik nevelőotthoni gondozónőjéhez, akik szeretik őt. Szeret a hétvégeken anyjával lenni, de Irén nehezen bír vele, nem tudja kezelni hisztis rohamait.

Irén számára azért volt fontos a csoport, mert felnőtt nő társaságában ő is felnőttként, anyaként vett részt. Érzékenyen tudta megfogalmazni mind saját, mind más nők kiszolgáltatottságát. Segítséget, visszajelzést kért a többiektől saját konfliktusainak rendezésében, mind gyermekeinek apjával, mind a hatóságokkal, intézményekkel való kapcsolatában. Nevelési gondjaiban a többiek segítettek, és nagyon jól fogadták a kislányát a hétvégi látogatásokon, ami Irénnek jól esett. Irén a GYIVI egyik anyaotthonába távozott, ahol hosszabb ideig, tartós lakhatás megszerzéséig tartózkodhat jobb körülmények között, a gyerekeivel együtt. Bár eleinte tartott attól, hogy újra a gyermekvédelem közelébe kerül, olyan emberek közé, akik ismerik az ő korábbi, konfliktusos meneküléseit, végül is megismerve majdani lakhelyét és gon-

dozónójét, megnyugodva és reménykedve távozott. Egy évig tartó, anyaotthoni tartózkodás után Irén önálló lakáshoz jutott, ahol gyermekeit is neveli. Másokkal közösen részt vesz az anyaotthonban élt anyák csoportjának megalkotásában.

Búcsúzás – a csoport lezárása

Minden csoport életében fontos a lezárás, az együtt töltött idő értékelése, a búcsú. Egy június végi este volt az, amikor utolsó alkalommal találkozott a csoport. A csoportot rendszeresen látogatók közül többen már távoztak az otthonból, az otthon jellegéből adódóan nem lehetett igazán közösen lezárni az együttléttünket. Mégis voltak néhányan, akik számára ez az utolsó alkalom egyben az otthonból való távozást is szimbolizálta. Volt, akinek ez a távozás reménytelen volt, volt akiben csak fokozta a bizonytalan jövő a feszültséget. Akik megnyugtató környezetbe távoztak, azok teljes szívvel-lélekkel tudtak részt venni a búcsúzkodásban, megköszönték egymásnak az őszinte visszajelzéseket, személyre szólóan köszönték meg azokat a szavakat, gesztusokat, amelyeket egymástól kaptak. Mivel azonban az otthonban az élet folyt tovább, ennek az alkalomnak is teret kellett nyújtania az éppen aktuális konfliktusok kimondásának, körbejárásának. Volt, aki nem jött el, vagy csak csendben vett részt a csoportban. Ők voltak azok, akik számára a jövő egyáltalán nem tűnt megnyugtatónak, és ezt egy csoportbeszélgetés nem is tudta volna elrendezni.

Értékelés helyett: összefoglaló gondolatok és megválaszolatlan kérdések

Az, hogy a csoport önkéntes alapon, minden külső kényszer nélkül és egyre hatékonyabban működött, a magas fluktuáció ellenére, önmagában is alátámasztja az ilyen beszélgetések szükségességét. De ezt megerősítették a résztvevők szóbeli visszajelzései is. Az anyaotthonban való együttélés, a közös sors spontán módon is beindította az egymást támogató kapcsolatokat, az esti beszélgetések azonban ezt felerősítették, és rendszeres lehetőséget teremtettek arra, hogy az éppen felmerülő gondokat, örömeiket, kérdéseket közösen megvitassuk. A csoport megszilárdulásával a résztvevők egyre jobban használták a csoportot saját, személyes dilemmáik végiggondolására.

A csoport hatékonyságának értékelésénél fontos figyelembe venni, hogy egy ilyen jellegű csoport működése önmagában csak nagyon minimális mérhető eredményt érhet el. A cél az lenne, hogy a csoportmunka része legyen annak a szolgáltatáscsomagnak, amelyet egy hasonló jellegű otthon nyújt a lakóinak. Minden egyes szolgáltatás csak akkor lehet eredményes, ha támaszkodhat az adott otthonban nyújtott egyéb szolgáltatásokra is. Mint látható volt, egyes nők problémái ugyan megjelentek a csoportban, megoldásukhoz azonban más, támogató szolgáltatásra, egyéni terápiára, tanácsadásra, jogi

képviselőre volt szükség. Mások számára éppen a csoporton belül kialakult jobb pozíció jelentette a fordulópontot önértékelésük megerősödésében.

Az általam látogatott anyaotthonban rendszeresekké váltak a lakógyűlések és az esti beszélgetések, de most már külső csoportvezető nélkül. A többi anyaotthonban egyre inkább felismerik a dolgozók a csoportozásban rejlő lehetőségeket. A különböző otthonokban különböző típusú közös együttlétekre van szükség. A kis létszámú otthonokban a lakógyűlés-jellegű és a személyes problémákat megbeszélő csoportok kevésbé különülnek el egymástól, mint a nagyobb házakban. Van olyan otthon, ahol speciális terápiás jellegű, személyiségfejlesztő csoportok alakulnak ki. Egyre szélesebb körben elfogadott vélemény, hogy a csoportos megbeszélések szükségesek és nagyon hatékonyak a bentlakásos intézményekben. Bár csak nagyon lassan, de kezdenek kialakulni olyan csoportok is, amelyek nem egy-egy intézményhez kötődnek. Itt például az anyaotthonból már kikerült szülők és gyermekeik találkozhatnak. Van olyan otthon is, ahol visszajáró csoport működik rendszeresen.

Fontos kérdés az anyaotthonokban (és minden más, bentlakásos intézményben) a házirend tartalma és az, hogy a szabályok kialakításában a lakók mennyire vesznek részt. Az anyaotthonok többségére jellemző például, hogy este egy meghatározott időpontra mindenkinek otthon kell lennie. Egy ilyen általános, felülről diktált szabály azonban könnyen a lakók kiskorúsításához vezet. Felelős felnőttként kell kezelnünk az átmenetileg vagy tartósan hajléktalanná vált felnőtteket is, és minél több lehetőséget kell nekik adnunk arra, hogy megszorult helyzetükben egyre inkább urai legyenek a saját életüknek. A felnőtt élet fontos része a kikapcsolódás, a társkeresés, a szórakozás. Kellenek általános szabályok, de azok csak akkor fognak jól működni, ha a lakókkal közösen alakították ki az otthon dolgozói. A már néhány éve működő anyaotthonokban tapasztalható, hogy egyre nagyobb a lakók beleszólási lehetősége a közös szabályok kialakításába. A közös döntések csoportos megbeszéléseken születnek. A csoportok tehát a legfontosabb döntéshozó fórumai a demokratikusan működő, a lakókat partnerként kezelő anyaotthonoknak.

Leírásomban nem voltak férfi szereplők (csak a riporter volt férfi a meghívott vendégek közül). Nem hiányzik-e az egészséges férfi minta (apa figura) az otthonban élő nők és gyerekek számára? Szakmai fórumokon ez gyakran felmerülő kérdés. (Ugyanakkor nem hiányoznak-e a férfiminták az óvodákból, iskolákból is?) Néhány anyaotthonban férfi dolgozók is vannak, vagy az otthon vezetője férfi. Az általam leírt esti beszélgetéseken nem volt férfi csoportvezető. Este kilenc órakor, amikor a beszélgetések elkezdődtek, sokan már hálóingben voltak, illetve akik nem vettek részt a beszélgetéseken, lefeküdni készültek. Az otthon egyes részei nem különíthetők el úgy egymástól, hogy ne lenne zavaró esetleg egy férfi jelenléte az esti órákban. És egy másik ok, ami miatt nem célszerű férfi csoportvezető egy ilyen helyzetben: bántalmazott nők esetében, akik nemrég kerültek el egy számukra fizikai fenyegetettséget jelentő kapcsolatból, a férfi szerephez kellemetlen élmények fűződnek.¹³ Életüknek ebben a szakaszában az a feladat, hogy női kiszolgáltatottságuk megszüntetésének/csökkentésének érdekében megerősödjének.

Ezek a nők nagyon alacsony önértékeléssel, megrendült önbizalommal menekülnek az anyaothonokba. Önbizalomhiányuk elsősorban a kapcsolataikban megélt függőségükből ered. Fontos tehát, hogy női, anyai szerepeikben megerősödjenek, mégpedig egy újabb férfi segítsége nélkül. Ezért gyakori, hogy a külföldön működő, bántalmazott nők számára fenntartott védett otthonokban szinte egyáltalán nincsenek férfi dolgozók. Természetesen nem feltétlenül szükséges ez a fajta védetség a nem erőszakos kapcsolatokból menekülő, elsősorban szociális indokok miatt hajléktalan nők és gyermekeik esetében. Ezért is lenne célszerű, ha az anyaothonok különböző profilokat alakítanának ki. Ugyanis nagyon eltérő segítségre, védelemre van szükségük a hajléktalan szülőknek, illetőleg a bántalmazott nőknek és gyermekeiknek.

Visszatérve az írás elején megfogalmazott kérdésre: miben különbözik a szociális csoportmunka a pszichoterápiás csoportoktól? Nem hiszem, hogy szükséges lenne egyértelmű megkülönböztetés. A hangsúlyok azonban mások: a szociális munkában sokkal fontosabbak a környezeti tényezők, a csoporttagok szociális helyzete, külső erőforrásai, életkörülményei. Mivel a szociális munka célja mindig az, hogy a kliens jobban tudja hasznosítani a számára elérhető környezeti erőforrásokat, a szociális munkásnak a kliens belső énjében kívül foglalkoznia kell a kliens körülvevő családi, szűkebb és tágabb szociális rendszerekkel is (amennyiben hajléktalanszállóról van szó: a lakótársakkal és a segítő munkatársakkal, valamint azokkal az intézményekkel, amelyekkel a kliens kapcsolatba kerül). A pszichoterápiás csoportokban a terápia főként arra épül, amit a csoporttagok szavakban, érzésekben, viselkedésben magukkal hoznak a csoportba. Az eltérő feladatok más csoportvezetői képességeket és más képzettséget igényelnek. Hazai viszonyok között – mivel a szociális munka mint szakma még csak néhány éves múlttal rendelkezik – fontos a különböző szakterületek határainak megfogalmazása. Elengedhetetlen, hogy a csoportokkal szociális munkásként foglalkozó szakemberek megfogalmazzák, hogy miben különbözik a csoportozásnak ez a formája a pszichoterápiás csoportmunkától. Hosszú távon azonban még fontosabb az, hogy miként hat majd a két terület egymásra, hogyan járulhat hozzá a szociálismunkás-szemlélet a pszichoterápiás gyakorlat hatékonyabbá tételéhez és fordítva: hogyan járulhatnak hozzá a csoportpszichoterápiában képzett szakemberek ahhoz, hogy a szociális munkások gazdagabb terápiás eszköztárral végezzenek csoportmunkát, a legkülönbözőbb területeken.

És végül: kiszolgáltatott helyzetben lévő klienscsoportról lévén szó, felmerül az a kérdés is, vajon lehet-e valamit tenni annak érdekében, hogy a kiszolgáltatottságuk alapját képező társadalmi problémák is valamilyen szinten megoldódjanak. Az utóbbi években megnyílt, felépült anyaothonok, családi krízisotthonok dolgozóira nagy tömegű feladat hárult, sok, nagyon nehéz helyzetben lévő gyermekes család sorsát kellene megoldaniuk szinte eszköztelenül: valóságos megoldás, lakáshoz jutási lehetőség híján.

A hajléktalanság és a lakáskérdés elválaszthatatlanok egymástól. Minimális lakáshoz jutási esélyek garanciája nélkül értelmét veszíti a hajléktalanokkal való segítő foglalkozás, mivel ennek a munkának aligha lehet más a célja, mint a lakáshoz juttatás és az önálló életvitelre, illetve a konfliktusokkal kevésbé terhelt családi életre való felkészítés. Ha azonban a kijuttatás irreális,

a segítő kapcsolat is formálissá, hazuggá válhat, hiszen nincs igazi célja a segítő és kliens együttműködésének. Természetesen nem a hajléktalanellátó-rendszer feladata megoldani a lakáspolitikai hiányosságait. Feladata azonban, hogy felhívja a szakmai közvélemény és a szélesebb nyilvánosság figyelmét arra, hogy a jelenlegi differenciálatlan lakáspolitikai helyzet hogyan járul hozzá a hajléktalanok számának növekedéséhez. Ha ma Magyarországon egy házaspár vagy élettársi kapcsolat felbomlik, óriási mértékben megnő az egyik fél hajléktalanná válásának veszélye. Hajléktalanná válhat a férfi, aki feladja lakását gyermekei és felesége (partnere) javára, és hajléktalanná válhat az a nő is, aki gyermekeivel erőszakos társa elől menekül. A férfinak mint egyedülálló lakáshoz jussanak, ha nincsenek tartalékaik, ha valamelyik fél nem tud elköltözni rokonhoz, barátokhoz. A gyerekeit egyedül nevelő nő képtelen a gyerekek ellátása mellett olyan jövedelmet szerezni, amelyből lakáshoz juthat vagy lakást bérelhet. Az egyedül maradt férfi képtelen újra önálló lakáshoz jutni, ha nem tudja megfizetni a mai piaci lakásárát.

Fontos, hogy kialakultak a hajléktalanná vált szülőket és gyermekeiket fogadó intézmények. Ezek azonban csupán átmeneti megoldások. Ez az ellátórendszer pillanatokon belül értelmét veszíti, ha nem gondolkodunk a lakáshoz jutás távlati lehetőségein is. Ha ezzel nem törődünk, akkor hajléktalanná tesszük a jelenlegi hajléktalanokon kívül azok gyermekeit is. A hajléktalan lét személyiségromboló a felnőtteknél is, de a gyerekeknél különösen. Ezért kár annak örülnünk, hogy ma már ötven fölött van az olyan intézmények száma, ahová a gyerekeket a szüleikkel együtt befogadják, miközben ezen intézmények tehetetlenek a lakóik továbbléptetése terén.

A hajléktalanellátó-rendszerben dolgozó szakembereknek tehát nemcsak az a feladata, hogy javítsák a hajléktalanszállókon végzett szakmai munka színvonalát – például különböző csoportfoglalkozások beindításával –, hanem az is, hogy aktívabban bekapcsolódjanak a lakáspolitikai alakításába a hajléktalanná vált és a veszélyeztetett helyzetben lévő családok és egyének érdekében. Az anyaothonok és más hajléktalanszállók lakóinak bevonása ebbe az érdekvédelmi tevékenységbe újabb lehetőséget teremthet a cselekvőképesség érzésének növeléséhez, a kiszolgáltatottság csökkentéséhez és ahhoz, hogy szakmai céljainkat ne valakik nevében és valakik helyett, hanem az érintett társadalmi csoporttal együtt próbáljuk elérni.

Jegyzetek

1. A magyar fordítás nehézsége miatt érdemes végiggondolni az „empowerment” szó angol jelentését. Az angol „powerless” tehetetlen jelent, melynek ellentéte a „powerful”, magyarul: hatni tudó, hatni képes, hatalommal rendelkező, cselekvőképességű. Az „empowerment” fogalma pedig azt a folyamatot jelenti, melynek révén a tehetetlen állapotból eljuthatunk a hatni tudó állapotba. A fogalom ma már széles körben elterjedt a segítő szakmákban, szakmai meghatározása és meggyökeresedése azonban Barbara Bryant Solomon nevéhez kötődik, aki a „Black Empowerment” című, 1976-ban megjelent könyvében részletesen foglalkozik az „empowerment” fogalmának elméleti tisztázásával (Solomon 1976).

2. Ez a gyakorlati munka része volt a PRO DOMO Peremhelyzetű Csoportok Módszertani

Csoportjának megbízásában végzett tevékenységemnek. Feladatom az anyaothtonok megismerése és szakmai tevékenységük koordinálása volt. A rendszeres csoportos beszélgetések révén alapos betekintést nyerhettem egy anyaothton napi történéseibe, jellegzetes problémáiba, aminek alapján jobban meg lehet érteni az anyaothtonok helyzetét és tevékenységét általában.

3. A leírásnak ezt a módját azért tartom szükségesnek, mert így gyakorlati példán követhető a szociális csoportmunka elméleti irodalmában használt, a Toseland–Rivas szerzőpáros által leírt modell, amit az ELTE Szociálpolitika Tanszékén a „Szociális munka csoportokkal” című kurzus keretében tanítunk (Toseland 1984).

4. A külföldi szakirodalom megkülönbözteti a szociális csoportmunka, a csoportterápia és a csoportokkal való szociális munka fogalmait. E három különböző csoportmunka-módszer a célok, értékek, beavatkozási módszerek, tartalom, a vezető szerepe stb. szempontjából jelentősen különbözik egymástól. (Encyclopedia of Social Work, Vol. 2., 717–722., NASW, Silver Spring, Maryland, 1987.) A hazai gyakorlatban ezek az eltérő csoportvezetési gyakorlatok csak most alakulnak ki, a szociális csoportmunkáról még csak nagyon szórványosan jelent meg magyar nyelvű publikáció. A külföldi szakirodalomban használt megkülönböztető meghatározások segíthetnek a hazai gyakorlat elemzésében, egy az egyben azonban nem vehetők át a hazai pszichoterápiának és szociális munkának a nyugat-európaiktól eltérő társadalmi szerepe és története miatt.

5. Encyclopedia of Social Work. Vol. 2, 718–719.

6. Gyermekek- és Ifjúságvédő Intézet.

7. Mint utólag kiderült, a csecsemő még méhen belül kapott egy fertőzést, ami néhány hónapos korában felerősödött, és végül is halálát okozta. Az esti beszélgetés idején még nem volt megbízható információk arról, hogy mi is történt, a kórház még nem adta ki a zárójelentést. Az anyát (hívjuk Editnek) a lakók közül többen vádolták azzal, hogy nem gondoskodott megfelelően a csecsemőről. Nagyon sok volt a bizonytalanság és szorongás az anyában, a többi lakóban és a munkatársakban is. Mivel a csoportban még nem alakult ki a bizalom légköre, én nem éreztem elég biztonságosnak a helyzetet ahhoz, hogy közösen beszéljünk erről a kérdéstről.

8. A csoportterápiás gyakorlatban fontos szerepe van a csoporttitoknak. A csoport működésének, a bizalom kialakulásának fontos feltétele annak tisztázása, hogy a csoportban elhangzottak nem kerülhetnek csoporton kívülre. A csoportvezető feladata, hogy előre pontosan meghatározza a titoktartás szabálya alóli kivételeket. A titoktartásnak azonban lehetnek nem kedvező mellékkövetkezményei is. A szigorú titoktartás gátolhat olyan kommunikációs csatornákat, amelyek meglehetősen fontos egy-egy program, intézmény működésében. Például egy csoport erősen elszigetelődhet egy intézményen belül, vagy meg nem beszélhető feszültségeket szülhet a csoporttagok és az intézmény más munkatársai között. A titoktartás ugyanakkor védi a csoportvezetőt is, csökkentve munkájának külső kontrollját. Amennyiben a csoportvezető abban látja munkája értelmét, hogy minél jobb legyen az együttműködés a kliens és az intézmény között, fontos, hogy a kommunikációs csatornák a csoport és az intézmény között nyitottak maradjanak. A kommunikáció a munkatársak és csoport között szólhat a csoport tartalmáról is, ha a szerződés világos, értelmes, a megfelelő célt szolgálja (Shulman 1984: 182–183).

9. Rendszeres nevelési segély.

10. A nők elleni erőszak kérdéseivel foglalkozó kanadai koordinációs bizottság egyik kiadványában a következőképpen csoportosítják egy női támaszcsoport céljait:

1. érzelmi és gyakorlati segítségnyújtás biztosítása (a nők biztonságos környezetben ismerkedhessenek meg más, hasonló helyzetben lévő nőkkel; élettörténeteik megosztásával, és a bántalmazás néven nevezésével csökken elszigeteltségük, és kapcsolatuk más nőkkel megerősödik; bátorítást nyújtanak egymásnak a szükséges lépések, változások elérésében),

2. felvilágosítás (az erőszak alapját jelentő családi erőviszonyokról; a házastársi erőszak természetéről; az erőszak ciklikusságáról, az erőszak különböző formáiról, gyerekekre gyakorolt hatásáról; a szocializáció következtében kialakuló, eltérő női és férfi szerepekről; a másság tiszteltetéséről; az egészséges kapcsolatok természetéről; az elérhető szolgáltatásokról és juttatásokról, jogi lehetőségekről; a közös cselekvésben rejlő lehetőségekről),

3. egyéni és társadalmi változások elősegítése (segíteni kell a nőket abban, hogy reális

terveket készítsenek és megalapozott döntéseket hozzanak maguk és gyerekeik biztonságának növelése érdekében; fel kell ismerni és vissza kell jelezni a csoporttagok erősségeit, belső erőforrásait; segíteni kell megfelelő problémamegoldó módszerek elsajátítását; be kell vonni a nőket olyan közösségi tevékenységekbe, melyeknek célja a házastársi erőszak megszüntetése) (Community Framework Committee 1993). Ezeket a célokat bántalmazott nők csoportjaira dolgozták ki, legtöbb elemük azonban jól használható az elsősorban szociális helyzetük miatt hajléktalanná váltak esetében is.

11. Az, hogy az anyaothtonba került nők valamennyire megnyugszanak, nem jelenti azt, hogy a krízisállapotból is kijutottak. A krízisfolyamat lezajlása – a krízis természetéből következően – hónapokat is igénybe vehet. Csak a krízisállapot első szakasza, az aktív egyensúlyvesztés is eltart 4–6 hétig (Golan 1987).

12. Természetesen vannak nők, akik visszaköltöznek az eredeti lakásukba. Van, amikor azért, mert reménytelennek látják, hogy egyedül lakáshoz jussanak, és inkább vállalják akár az erőszakos házastárral való együttélést, és van, amikor azért, mert bíznak a kapcsolat megjavulásában, vagy mert egyszerűen nem tudnak beilleszkedni az anyaothton világába.

13. A feleségüket, élettársukat bántalmazó férfiak számára is szükség van valamilyen szakmai segítségre. A családi erőszak jelenségére csak átmeneti, részleges megoldás az anyaothtonba való menekülés vagy a gyerekek fizikai védelme a bántalmazó szülővel szemben. Nem megoldás önmagában az sem, ha az elkövetőt csak büntetőjogilag vonjuk felelősségre, bár erre feltétlenül szükség van. Alternatív támogató programokra van szükség, amelyek segítenek az agresszív viselkedés megváltoztatásában. Ilyen programok Nyugat-Európában már évek óta léteznek, erőszakos férfiak és gyermekeiket bántalmazó szülők részére.

Irodalom

- Breton, M. (1988): The Need for Mutual-Aid Groups in a Drop-In for Homeless Women. In: *Social Work with Groups*, Vol. 11 (4): 47–63.
- Community Framework Committee (1993): *Framework for Services for Abused Women*. Canada, Carleton.
- Golan, N. (1987): Crisis Intervention. In: *Encyclopedia of Social Work*, NASW, Vol. 1: 360–369.
- Hartman, S. (1983): A Self-Help Group for Women in Abusive Relationships In: *Social Work with Groups*, 5: (3/4): 133–146.
- Shulman, L. (1984): Group Formation. In: *Skills of Helping Individuals and Groups*. 182–183.
- Solomon, B. B. (1976): *Black Empowerment, Social Work in Oppressed Communities*, New York: Columbia University Press.
- Stoner, M. R. (1983): The Plight of Homeless Women. In: *Social Science Review*: 551–581.
- Toseland, R.–R. F. Rivas (1984): *An Introduction to Group Work Practice*, New York: Macmillan Publ. Co.